

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ

СИСТЕМА РОБОТИ ІЗ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
МОЛОДІ

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 07-211М групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми «Соціальна робота»
Надія ПУЗАРЕВИЧ

Керівник: Татяна КОРШУН, доцентка
Рецензент: Вікторія КАЗІБЕКОВА, доцентка

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Ціннісні орієнтації молоді в соціально–молодіжній політиці як науково–педагогічний феномен.....	10
1.1 Цінності молоді як наукова проблема.....	10
1.2 Ціннісні орієнтації молоді (структурний компонент).....	17
1.3 Трансформація цінностей сучасної молоді щодо впливу на соціально–молодіжну політику.....	22
РОЗДІЛ 2. Визначення рівня сформованості цінностей у соціально–молодіжній політиці.....	30
2.1 Аналіз цінностей для формування соціально–молодіжної політики.....	30
2.2 Аналіз нормативної документації щодо формування цінностей у молоді.....	35
РОЗДІЛ 3. Система роботи соціального педагога із формування цінностей у молоді.....	43
3.1 Особливості роботи соціального педагога щодо формування національно–патріотичних цінностей.....	43
3.2 Специфіка виховної та навчальної роботи щодо формування й розвитку цінностей молоді.....	50
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	69
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	69
Додаток Б. Методика «вибір».....	70
Додаток В. Дискурс: Встановлення базового смисло–ціннісного консенсусу.....	72

Додаток Г. Виховні інваріанти розвитку особистості.....	73
---	----

ВСТУП

Актуальність дослідження. Останнім часом у нашій країні спостерігаються суттєві зміни, а відтак як соціальна, так і політична системи України перебувають у нових фазах свого розвитку, що безумовно позначиться на формуванні молодіжної політики. Вищезазначені зміни перехідного етапу спричиняють і зміну ціннісних орієнтацій молодого покоління, що абсолютно закономірно і має практичне пояснення. Аналіз та вивчення цих змін, на нашу думку, є актуальною проблемою, вважаємо, що це позначатиметься як на соціальних, культурних, економічних аспектах, так і політиці майбутнього нашого суспільства.

Основною ланкою, якої повною мірою торкнувся перебудовний процес, є українська молодь, яка вважається найбільш активною домінуючою складовою суспільства, підтвердженням є те, що молодь швидше і якісніше сприймає інновації, нові технології різних сфер і галузей, сама переважно є ініціатором нових ідей.

Перед суспільством, культурою і молодіжною політикою сьогодення ставить одне з найважливіших завдань – об'єднавши сучасних молодих людей, залучити їх до суспільно-корисного життя із одночасним поверненням їхньої довіри до державних інституцій та національної культури. Проте для того, щоб цю проблему розв'язати, на наше переконання, на основі результатів дослідження ціннісних орієнтацій сучасної молоді, мають бути сформовані (укладені) основні положення, теорії та концепції, котрі б ураховували унікальність змін ціннісних орієнтацій для формування майбутньої молодіжної політики.

Попередній аналіз дозволяє говорити про проблему, що значна кількість у переліку цінностей, котрі пропагувало «суспільство розвинутого соціалізму» і на якому базувалась радянська педагогіка відходять у минуле, а українська молодь усе більше сповідує та

схиляється до ідей та цінностей демократичного суспільства, обираючи свободу думок і головне – свободу власного вибору життєвого шляху.

Тобто, за соціально-політичними установками та ціннісними орієнтаціями сучасна українська молодь обирає демократію. Основна маса (за соціологічними опитуваннями це дві третини) молодих громадян держави сповідують свободу власних політичних переконань, можливість вчиняти на свій розсуд. У молоді домінує орієнтація на проживання та професійне зростання в суспільстві з ринковою економікою, що зайвий раз є підтвердженням кращої адаптації молоді до сучасних умов і швидшого входження в інноваційні ринкові процеси, ніж старше покоління. З одного боку, це позитивно, а іншого зумовлює досить серйозну проблему – одночасне функціонування декількох моделей цінностей (ціннісних орієнтацій).

Важливим для нашого дослідження є й той факт, що результати дослідження самооцінки молоді свідчать, що вона вважає себе «головним чинником стабільності і розвитку держави», «рушійною силою інноваційних процесів».

Однією із вирішальних умов ефективного та якісного розвитку чи перебудови (реформи) будь-якого суспільства, і Україна не є виключенням, є його конкурентоспроможність, що передбачає зміцнення позицій у внутрішньо та зовнішньо економічній політиці, культурі, впровадженні інноваційних технологій, підвищення якості життя тощо. З огляду на вищезазначене, можемо твердити, що вирішення цих завдань нереальне без активної участі молоді та тим, наскільки вона обізнана, сприймає цілі державного розвитку і основне – рівень пов'язування їх своїх життєвих і професійних перспектив; наскільки в неї сформовано особистісні якості: фізичні, освітні, професійні; дуже важливо – чи має молода особистість можливості для участі в державному та громадському житті.

Важливо, на нашу думку, враховувати й те, що молодь в якості соціально-вікової групи, на думку науковців, має певні особливості, насамперед – це не сформованість ціннісних орієнтацій, пов'язаний із браком життєвого досвіду, що безумовно вплине на можливість помилок у процесі вибору правильних рішень; а також те, що не вся молодь включається в наявні соціально-економічні зв'язки; ще немало важливо, що молодь як соціальна група володіє специфічними цілями, має власні інтереси, котрі, на жаль, не завжди збігаються з інтересами суспільства в цілому.

Досвід функціонування демократичних країн доводить, що і політичних, і економічних позитивностей досягають ті суспільства, котрі приділяють серйозну увагу формуванню молодіжної політики, котрі проаналізували та переглянули традиційну концепцію поглядів на нове покоління, на специфіку взаємин між поколіннями тощо.

Аналіз наукової джерельної бази засвідчив, що на сьогодні проблемою формування ціннісних орієнтацій молоді опікуються теоретики та практики декількох галузей: педагогіка (Артюх О., Бех І.Д., Вишневський О., Коваль Г., Максимович О.); соціологи (Бакаєв О., Дубщанська Я., Дудар Н, Балакірєва О., Кищенко Г.), політологи (Бородін Є., Букраба Е., Головатий М., Гребенюк Л., Дмитров М., Карнаух А.),

Соціальні педагоги (Артюшкіна Л., Сіра Т., Капська А.); психологія (Паніна Н., Попович І.), варто також додати, що існує чимало праць, котрі перебувають на перетині цих наук чи галузей.

Проте, на жаль, теоретичних та практичних доробок з питань ціннісних орієнтацій молоді та впливу цього процесу на формування та здійснення соціально–молодіжної політики в Україні обмаль, дані питання ще на стадії зародження та становлення. Тому ми обрали тему дослідження “Ціннісні орієнтації молоді як передумова до здійснення соціально–молодіжної політики в Україні”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Освітньо-кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3) та наказом по Херсонському державному університету від 30.10.2020 №1059-Д «Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном навчання 1 рік та 4 місяця другого року навчання заочної форми у 2020-2021 навчальному році».

Об'єкт дослідження – ціннісні орієнтації сучасної української молоді

Предмет дослідження – система роботи соціального педагога щодо формування ціннісних орієнтацій у молоді.

Мета дослідження – дослідити ціннісні орієнтації сучасної молоді, запропонувати систему роботи соціального педагога, окресливши основні методи, принципи та прийоми щодо ефективного їх формування.

Об'єкт, предмет та мета зумовили доцільність вирішення наступних завдань:

- проаналізувати ціннісні орієнтації молоді як соціальний феномен;
- окреслити проблему та структуру ціннісних орієнтацій молодого покоління;
- простежити динаміку та зміну цінностей сучасної української молоді;
- проаналізувати нормативно-правові документи щодо проблем цінностей для формування соціально–молодіжної політики;

- описати роботу соціального педагога у формуванні загальнолюдських та особистісних цінностей молоді.

Методи дослідження. Для дослідження цінними виявилися такі методи:

- **теоретичні:** аналіз, порівняння, класифікація, узагальнення положень нормативно–правових документів, що регламентують взаємопов’язаність питань та проблем соціальної молодіжної політики;
- **емпіричні** (анкетування, соціологічне спостереження, індивідуальні та групові бесіди);
- **методи статистичного аналізу** отриманих результатів – якісний аналіз результатів дослідження.

Методологічною й теоретичною основою дослідження є: положення педагогічної, психологічної та соціальної наук про особистість молоді, про роль діяльності, активність та спілкування в її розвитку, про вплив на її формування, про взаємозв’язок теорії і практики.

Наукова новизна: у роботі зроблено спробу дослідити ціннісні орієнтації сучасної української молоді в контексті історичних змін, що відбувалися в соціальній молодіжній політиці від ХХ до ХХІ століття.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження, висновки та пропозиції можуть стати в нагоді роботі соціальним педагогам загальноосвітніх шкіл, соціальним працівникам, котрі опікуються проблемами молоді в неформальних об’єднаннях, матеріали може бути використано студентами спеціальності 231 «Соціальна робота» під час проходження виробничої практики.

Апробація результатів роботи. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної

педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3).

Магістерська робота складається з трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (93 найменування), додатків (3). Основний зміст магістерської роботи викладено на 58 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ В СОЦІАЛЬНО–МОЛОДІЖНІЙ ПОЛІТИЦІ ЯК НАУКОВО–ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

1.1. Цінності молоді як наукова проблема

Науковці переконані, що цінності функціонують у суспільстві у вигляді інтегративного компонента, оскільки вони є підставою для особистості робити життєві вибори, з огляду на їх соціальну схвальність. На переконання науковців: «... цінності виконують роль внутрішнього інтегратора, навколо якого концентруються і в якому втілюються потреби та інтереси. Для суспільства система цінностей виступає внутрішнім стрижнем культури. Таким чином, йдеться про двоєдину основу системи цінностей, яка водночас існує як в індивіді, так і в суспільстві як соціокультурній системі» [62, с. 40].

Провідні соціологи вважають, що парадигма цінностей об'єднує цінності двох порядків: «...цінності – цілі і цінності – засоби, які також термінономінують, як «термінальні» та «інструментальні». До перших зараховують домінуючі цілі та ідеали суспільства і людини: цінність людського життя, сім'ї, здоров'я, свободи і т. ін. До інструментальних зараховують засоби досягнення цілей, схвалені в певному суспільстві» [8, с. 134].

Варто зауважити, що на противагу від радянської доби минуле десятиріччя характеризують як початок «...кардинальних змін як у системі суспільних цінностей, так і ціннісних орієнтацій окремо взятої особистості. Одночасно відбувається і плюралізація ціннісної системи суспільства, і перетворення у ціннісних світах окремих людей, що спричиняють як формування цілісних систем, так і роздвоєння моральних принципів та переконань» [6, с. 65].

Один із дослідників суспільних цінностей та ціннісних орієнтацій членів громадських молодіжних об'єднань Поліщук Ю., зважаючи на

вищезазначене вважав за необхідне проаналізувати значне коло напрямів теорії особистості, передусім концепції її психосоціального розвитку Е. Еріксона, першочергово досліджуваний ним період від 12 до 20 років. Це обумовлено тим, що , «... сформувавши у 12–20 років свою особистісну систему ціннісних орієнтацій, як стверджують вчені, людина зберігає її значною мірою незмінною практично впродовж усього життя» [62, с. 63].

На думку Е. Еріксона, американську молодь цікавлять два питання: “Хто я такий?” і “Як я впишуся у світ дорослих?” Це пов’язано з тим, що суспільство «...надає молодим людям більш широку різноманітність професійних, ідеологічних і соціальних можливостей вибору. Разом з тим, на думку вченого, демократична система породжує для підлітків і молоді серйозні проблеми, оскільки демократія вимагає ідентичності в дусі “зроби себе сам” (. Науковець вважає, що перед підлітками і молоддю стоять три головні проблеми:

- «1) вибору професії і працевлаштування;
- 2) членство в групі ровесників;
- 3) вживання алкоголю і наркотиків» [62, с. 41-42].

Авторський аналіз роботи та функціонування сучасних громадських молодіжних об’єднань України, дозволяє твердити , що їх вплив на особистість щодо участь розв’язання вищезазначених проблем є досить значним на молодих людей щодо пошуків найоптимальніших шляхів їх вирішення, а також суттєво позначається на якості формування їхніх ціннісних орієнтацій.

Зокрема в центрі уваги багатьох громадських молодіжних об’єднань перебувають завдання: «Формування творчої працелюбної особистості, свідомого ставлення до праці як вищої цінності людини і суспільства, цивілізованого господаря своєї професійної долі готовності до життєдіяльності і праці в умовах ринкових відносин, котрі передбачено в соціально і професійно-освітніх програмах» [62, с. 67].

Існує ще одна проблема, якою опікуються науковці та практики – соціальна сутність членства підлітка (молодої людини) в неформальній групі ровесників. Зокрема Бакаєв О., Біленчук П. наводять цитату відомого американський психолога Е. Маккобі, який писав із цього приводу: «Навіть у найбільш сприятливих обставинах час формування власного “Я”, тобто системи ціннісних орієнтацій юної особистості, є дуже важким для підлітків. Відмовляючись від образу батьків, як моделі для власної ідентичності, підлітки, як правило, шукають альтернативний варіант підтримки у ровесників. У нашій культурі вплив груп ровесників на процес формування юної особистості є більш сильним, ніж батьків, школи, релігійних організацій разом узятих. Ці групи допомагають молодим людям зберегти впевненість в собі в той час, коли вони переживають по-справжньому драматичні фізіологічні та соціальні зміни» [5, с. 45].

Такий стан не є виключенням і для сучасної України, що підтверджують соціологічні дослідження.

Антинаркогенна превентивна діяльність також перебуває у центрі уваги громадських угруповань та державних установ.

Педагоги, психологи, політологи, а також соціологи ставили проблему формування ціннісних орієнтацій на перший план (М.Вебер, Ф. Знанецький, , Е. Дюркгейм, і У. Томас, Г. Спенсер, Т. Парсонс). Не втратила вона своєї актуальності і для сучасних учених (О. Балакірева, О.Здравомислов, О. Ручка, М. Титма, В. Оссовський, І. Мигович та інші). Світ цінностей, – пише А. Здравомислов, – «це, перш за все, світ культури в широкому розумінні слова, це сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості, її прихильність – тих оцінок, в яких виявляється міра духовного багатства особистості» [38, с. 85].

Принагідно варто зауважити, що соціальні проблеми молоді, їх теоретико–методологічне обґрунтування перебували на перших позиціях науковців усіх наукових галузей, проте системних досліджень

молодіжних проблем не спостерігається. Це зумовило нас окреслити певну групу досліджень, котрі допоможуть проаналізувати соціальну проблематику сучасної молоді.

Загальнофілософську, методологічну наукову літературу ми віднесли до першої групи, оскільки вона містить загальні наукові розвідки про людину, про молодь, особливості цієї соціально-демографічної групи, її місце у суспільстві. Найперше – це збірники наукових статей та колективні монографії, зокрема “Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв’язання. Збірник наукових публікацій УНДІ проблем молоді України, “Молодь України у дзеркалі соціології (За загальною редакцією Балакірева О.” [48; 49].

Варто зауважити, що молодіжні проблеми було порушено і в радянський час. Зокрема дослідник проблем молоді Головатий М., відомий публікаціями щодо стану наукових розвідок проблем молоді, молодіжної політики та основних джерел їх дослідження найбільш значущим вважає дослідження Г. Чередниченка та В. Шубкіна "Молодь вступає у життя" (1985 р.), у якому науковці, «Враховуючи соціологічні викладки, порушили та дослідили на рівні 80-х років най болючу молодіжну проблему: вибір професії та подальше працевлаштування» [74, с. 15-16].

Подібнет дослідження було проведено і в Україні, воно стосувалось проблем вибору молодіжної професійної діяльності, проблем навчання, громадсько-політичного, культурно-художнього життя молодих людей (збірка "Соціальний портрет молоді" – К.: Наукова думка, 1990). Вартує на схвалення те, що автори пропонують рекомендації практичного характеру щодо шляхів розв’язання молодіжних проблем, у цілому молодіжної політики.

Саме останнім часом з’являються дослідження, присвячені аналізу причин та відхилень у поведінці молоді від норм моралі. У цьому зв’язку відзначимо збірку наукових публікацій “Молодь України

у дзеркалі соціології”, оскільки в ній колективом Українського науково-дослідного інституту проблем молоді на основі соціологічного фактажу переконливо доведено, що «...основа для антигромадських виявів у молодіжному середовищі перш за все обумовлена соціально-економічними, політичними деформаціями у самому суспільстві» [49, с. 2-3].

Варто згадати і наукові розвідки, аспектно присвячені особливостям роботи з різними категоріями молоді. Тут, зокрема, на наш погляд доцільно назвати ґрунтовне дослідження, репрезентоване Перепелицею М. П. “Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект)” [60].

Кінець 80-х років позначився збільшенням методологічних досліджень та практичних рекомендацій щодо "неформальних" об'єднань, рухів, організацій молоді. Це було щось нове, інноваційне, де описувалась нестандартна психологічна характеристика. Наприклад, В. Левічева запропонувала цікавий аналіз причин участі молодих людей у неформальних об'єднаннях, її припущення щодо збільшення чисельності молодіжних неформальних об'єднань підтвердило сучасне сьогоднішнє. Вчена переконана, що «...за останні два десятиліття молодь виявилася відчуженою від реальної політики, була "витиснутою на периферію громадських стосунків» [74, с. 20-22], що і спричинило посилене функціонування та наявність неформальних молодіжних об'єднань.

Ураховуючи те, що у науково-практичному плані соціальні проблеми молоді по-справжньому почала досліджуватися, розроблятися і реалізовуватися лише впродовж кінця 80-х рр. початку 90-х рр., для нас суттєвий інтерес викликають ті праці, в яких молодіжні проблеми аналізуються критично, з метою виявлення головних протиріч, що призвели до серйозних деформацій у молодіжному середовищі, молодіжному русі. У названих виданнях чи не вперше за минулі роки

відкрито буди показані реальні проблеми молоді, недоліки у її соціалізації.

Проблеми молодіжної політики України почали цікавити науковців у 90-ті роки, як результат з'являються збірники, укладені на замовлення Комісії Верховної Ради України у справах молоді, Міністерства України у справах молоді і спорту, Українського науково-дослідного інституту проблем молоді – "Молодіжна політика: проблеми і вирішення" – К., 1991, "Механізм реалізації державної молодіжної політики" К, 1991; "Матеріали з проблем реалізації державної молодіжної політики на республіканському і регіональному рівнях" – К. 1999. [60, 61, 63].

Безперечно, що на формування молодіжної політики вплинула і «перебудова», і на ній однозначно позначались різні вияви ідеологій, поглядів, суб'єктивних переконань, на цей же час припадає поява нового терміна «політичний менеджмент», який активно досліджував український політолог Карнаух А. Актуальним вважаємо дослідження молодіжної політики у зв'язку із основними напрямками державної політики, політики недержавних рухів тощо: «Природу політичних сил партій, організацій, рухів, як і їх взаємозв'язок, взаємопроникнення і у сферу молодіжної політики також вбачається можливим аналізувати перш за все шляхом в'яснення суті політичного плюралізму як явища, як обов'язкового атрибута демократії» [29, с. 63-64].

На подальший аналіз ціннісних орієнтацій сучасної молоді, на нашу думку, буде впливати перспективний аналіз змісту дефініцій термінів "молодіжна політика", "державна молодіжна політика".

Вищезазначене дозволяє дійти таких основних висновків.

1. Наявні наукові розвідки, методологічні праці, публіцистичні нариси, котрі так чи інакше стосувались би проблем молоді, або специфіці її формування не мають системного характеру, а відтак не

дають загальної картини молодіжній політиці, не окреслюють шляхів формування цінних орієнтацій молоді особистості.

2. Переважна кількість наукових розвідок має загальний декларативний характер, причому наукові праці, що припадають на минуле століття підпорядковано ідеології «комуністичного виховання», їх перенасичено ідеологією побудови комуністичного майбутнього. Це, звичайно, позначилося на підміні понять, масовому вживанню феноменів так званого «соціалістичного суспільства», а саме: «комсомол», «партія» тощо.

3. Аналіз наукового доробку різних галузей засвідчив відсутність досліджень, де були б репрезентовані моделі чи концепції молодіжної політики, або хоча б їх структурні елементи.

4. На нашу думку, досліджуючи молодіжну політику доцільно почати з аналізу соціальної політики держави в цілому, а потім молодіжну як складову. На підтвердження цієї думки наведемо цитату Т.Заславської: «Соціальну політику маємо розглядати у широкому плані, тобто, як політичну, спрямовану на перебудову соціально-класової структури суспільства, і у вузькому – як політику підтримки тих прошарків і суспільних груп, що опинилася у більш складному становищі, ніж інші. Цілком очевидно, що і в першому, і в другому випадках у такій соціальній політиці знаходиться місце і молодіжній політиці» [3, с. 45].

Головатий М. у своїй класичній праці наводить висновки Потьомкіної В. та Горбунової Е., на переконання яких, молодіжна політика «...зачіпає такі складові життєдіяльності людини як свідомість, діяльність, матеріальні умови життя, виробничі стосунки, цінності, національно-історичні особливості, соціально-демографічні умови життя молоді людини. Щодо нас, то таку політику пов'язуємо головним чином з такими формами життєдіяльності людини: освіта, праця, соціально-політична, культурно-побутова сфери» [74, с. 31].

1.2. Ціннісні орієнтації молодого покоління (структурний аналіз)

Актуальність дослідження ціннісних орієнтацій молоді тісно пов'язана із глобальними проблемами людства, яке все більше замислюється над власним місцем у всесвіті, шукає перетини, з одного боку – в часових межах та невпинному прогресі, а з іншого – у пам'яті поколінь. І науковці, і пересічні громадяни, переймаючись відповідальністю за майбутнє людства, не відкидають і збереження давнини, національних традицій тощо. При чому найбільші труднощі полягають в останній позиції, що зумовлено динамічним формуванням поведінки споживання.

Вищесказане актуалізує питання про те, якою мірою сучасна українська молодь усвідомлює себе як творців майбутнього, у який спосіб формує ціннісні орієнтири, які пріоритети окреслює для подальшого розвитку і життя, бо саме їй, теперішній молоді, бути відповідальними не тільки за розвиток країни, але «...того культурного контексту, в якому відбуватиметься життєдіяльність наших нащадків, створюватимуться умови для гармонійного співбуття не лише у межах сім'ї, інших соціальних інститутів, суспільства в цілому, а й у масштабах планети. В зв'язку з цим на рівні національної політики постають важливі завдання науково виваженого аналізу структури життєвих цінностей та пріоритетів сучасних молодих людей, відповідності існуючого стану у цій сфері до тих завдань, що вже сьогодні постають перед наймолодшими з соціально активних членів суспільства, а також вивчення можливостей впливу на формування ціннісних ієрархій громадян України з метою оптимізації вказаної відповідності, що забезпечуватиме гармонійне та улагоджене спільне буття мешканців України як між собою, так і з представниками інших світових держав, здатність визначати й розв'язувати всі складники того розгалуженого

комплексу проблем, що постають перед людством на межі тисячоліть» [36, с. 65].

З огляду на безприцедентну важливість проблеми щодо встановлення специфіки структури та ієрархії ціннісного світу сучасної української молоді, науковці Українського інституту соціальних досліджень здійснили соціологічне дослідження ціннісних орієнтацій молоді.

Серед загального спектру суспільних проблем, що турбують сьогодні молодих українців, безперечно пріоритетними виявились економічні проблеми, а саме: «Безробіття (ним занепокоєні 40% всіх опитаних молодих людей), зростання цін (34%), зuboжіння населення (33%), незадовільний стан вітчизняної економіки (31%), низький рівень заробітної плати (29%), загальне зниження рівня життя (26%)» [58, с.45].

Проте спостерігається певна обмеженість ціннісного світу української молоді локальним життєвим світом. Так, економічні питання, пов'язані з міжнародним співробітництвом, молодь майже не цікавлять: «Лише 3% молодих людей стурбовані станом економічних зв'язків з колишніми республіками СРСР. Проблеми, пов'язані з необхідністю в майбутньому повертати кошти, отримані як фінансова допомога з боку Заходу, непокоять також лише 3%. Добре це чи погано? Як оцінити цей процес? Вказана тенденція певною мірою пояснюється значенням цінностей сім'ї. Адже картина ціннісних ієрархій змінюється, коли межі ціннісного світу конкретизуються й локалізуються у більш близьких сферах життєдіяльності, позначених особистісною специфікою. Тут на перше місце потрапляє сім'я (сім'я та родичі були названі дуже важливою сферою життя 85% всіх опитаних молодих людей)» [58, с. 46].

Перепелиця М. замислився над питаннями: що спонукає молодь створювати сім'ю, які сімейні цінності вони ставлять на перше місці. Було отримано такі результати: «На першому місці — потреба у

спільному житті з близькою, дорогою людиною (76% всіх респондентів позначили цю відповідь як один з трьох найважливіших чинників, що спонукають людей до створення сім'ї), на другому – народження та виховання дітей (74%); далі – бажання уникнути самотності (46%), взаємодопомога (28%), легалізація сексуальних стосунків (18%), спільне ведення домашнього господарства (16%) й покращення власного матеріального добробуту (11%). На останньому місці – потреба в організації дозвілля (3%). Ще 5% не вважають створення сім'ї за потрібне. Пріоритет, як бачимо, одноставно віддається сфері спілкування (спільне буття з близькою людиною й подолання самотності). Йдеться, до того ж не про формальну комунікацію, а про задоволення однієї з визначальних духовних потреб людини: розуміння з боку іншої людини, створення спільного, близького й зрозумілого світу. Навіть проголошення важливості справи народження й виховання дітей не віддзеркалює потреби у простому відтворенні собі подібних – переважна більшість молодих людей бачить ідеальну сім'ю як таку, де дітей лише двоє (56% всіх респондентів), а ще 33% взагалі обмежуються лише однією дитиною» [60, с. 46].

«Хоча більшість опитаних (53%) пов'язує благополуччя своєї власної сім'ї в першу чергу з матеріальним добробутом, решта (друге й третє місця) серед чинників благополуччя називає відсутність скандальних ситуацій, конфліктів (47%) й наявність відвертих і щирих стосунків та повного взаєморозуміння між членами родини (42%). Показовим є також те, що на другому після сім'ї та родичів місці, разом із матеріальною забезпеченістю, стоїть щире кохання (його визнали дуже важливим 79% респондентів), тоді як секс – лише на дев'ятому місці (40%). Важливість спілкування із друзями й знайомими (66%) поступається лише матеріальній забезпеченості, котра, як бачимо, хоча й визнається надзвичайно суттєвим аспектом людського особистого життя (79%), все ж таки поступається таким цінностям, як сім'я та родинні

стосунки, й опинилася на другому місці. Досить багато респондентів відзначають взаєморозуміння з іншими (47%, а ще 44% вважають його скоріше важливим, ніж ні), а лідерство й авторитет – лише 22%» [40, с. 131].

Таким чином, доходимо висновку, що молодь, можливо опосередковано, ненавмисно розмежовує мікро та макрорівні, обираючи для свого благополуччя мікрорівень, до якого належить найближче оточення: чоловік (дружина), близькі, родичі; тим самим нівелюючи аспекти макрорівня – це все, що пов'язане із громадським, суспільним, врешті національним, і нарешті мегарівня: планетарний масштаб життя людства. На виправдання хочемо зазначити, що такий вибір цілком прогнозований, оскільки будь-яка людина мріє про ідеальні стосунки з навколишніми, бо саме там виявляється і реалізується гармонія та баланс людського життя.

Подальший аналіз, проведений Балакіревим О. та Яременко О. засвідчили про те, «...що цінності спілкування, щирих, відкритих стосунків значною мірою локалізовані в найближчому оточенні опитаних. У суспільному житті ж виявляється тенденція прагнення: успіху, лідерства, що є значною мірою проявом егоцентричних орієнтацій. Прагматичні орієнтації не пов'язуються з цариною сім'ї, що можливо пояснюється відсутністю відчуття безпосереднього зв'язку між цими сферами. Це, в свою чергу, спричинено тим, що сім'я для молодих людей є тією нішою, що уможлиблює збереження гармонійності життєвого світу. Можна також стверджувати, що надаючи першочергового значення сімейному та родинному життю, критерієм його задовільності молодь вважає не матеріальний добробут, а комунікативну гармонію» [48, с. 182].

І все ж таки те, що молодь надає перевагу цінностям макрорівня, ставлячи родину, сім'ю на перше рейтингове місце, не скидає можливості твердити, що вже наявні паростки, котрі підтверджують

готовність української молоді долучитися до європейських цінностей та культурних надбань, до світових цивілізаційних процесів: «Перш за все слід відзначити досить високий рівень сприйнятливості молоді до тих соціально-економічних перетворень, яких зазнає сьогодні наша держава. Молодь переконана у неможливості повернення комуністичного минулого. З іншого боку, капіталістичні принципи життєдіяльності суспільства лякають лише 3% сучасної української молоді. На користь поступової адаптації до особливостей ринкової економіки свідчить той факт, що на фоні надзвичайної стурбованості станом вітчизняної економіки лише 11% не сприймає розшарування суспільства на багатих та бідних. Загальною кризою моралі стурбовано 11% молоді, що, серед іншого, підтверджує адаптацію молоді до тих коректив, що вносяться до системи ціннісних орієнтацій та моральних норм тими структурними соціально-економічними перебудовами, до яких залучена Україна. Сьогоднішня українська молодь віддає перевагу активній життєвій позиції. Більшість молодих людей відзначили, що у своєму житті найбільшою мірою вони покладаються на особисті знання, здібності та сили (76% усіх респондентів). Більшість респондентів схильні вважати, що долю людини визначає головним чином вона сама, а не зовнішні обставини» [50, с.161].

Підсумовуючи Кушаков В. зазначає: «Ми бачимо наявні зрілість сучасної вітчизняної молоді у сенсі самостійності, покладання на особисті здібності і сили, готовність до активного будування свого життя та щастя. Визначення чинників, що зумовлюють досягнення успіху в житті, є позначеним переважанням орієнтацій на активну життєву позицію, пов'язану з розрахунком на власні сили та здібності, підвищенням власної кваліфікації та професійного рівня, вмінням знаходити спільну мову з колегами та оточуючими, а також із розвиненим почуттям відповідальності за власні дії, вчинки, за обрані життєві стратегії» [36, с. 69].

Варто зазначити, що неминуча проблема реінтеграції України до цивілізації планети неодмінно стикнеться з проблемами, що пов'язані з неготовністю держави до таких процесів, саме тому цивілізаційні цінності сприймаються молоддю як певним чином дещо віддалене: «Вони не є усвідомленими як цінності, але сприймаються переважно як проблеми, як щось подібне до стихійного лиха. З цим узгоджується й те, що, незважаючи на потужну хвилю вестернізації, більшість молодих українців віддає перевагу слов'янській культурі (58% опитаних); тоді як західноєвропейська культура приваблює лише 16%, американська – 15%, східна –7%» [17, с.6].

Таким чином, маємо два полюси цієї проблеми, що підтверджена соціологами та політологами, йдеться про те, з одного боку, орієнтуючись на національну культуру, національну історію, на слов'янські домінанти, вибудовується противага сліпого копіювання західної культури; а з іншого: проблема взаємозв'язку та взаємообумовленості світових цінностей з національними ще на часі, і, на думку науковців, її розв'язання ще чекає своїх дослідників.

1.3. Трансформація цінностей сучасної молоді щодо впливу на соціально–молодіжну політику

Трансформація цінностей тісно пов'язана із поняттям «динаміка». Ми схилиємось до тлумачення цього поняття у такій інтерпретації: «Динаміка ціннісних орієнтацій - послідовна й інтенсивна зміна суспільної свідомості під впливом соціально-економічного, політичного і культурного середовища» [46, с. 10].

Своєю чергою «Система цінностей – це результат духовної роботи суспільства; це діюча сторона суспільної свідомості, взятої в єдності всіх її форм. Вона певним чином пронизує всі форми суспільної свідомості, об'єднуючи певні інтереси різними ідейними, моральними та

естетичними засобами, і стає важливим джерелом безпосередніх мотивів поведінки, стимулів людської діяльності» [46, с.11].

Відомий український науковець І.Зверева пропонує наступне визначення, розміщене в малій енциклопедії із соціальної педагогіки: «Ціннісні орієнтації – це „соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та/або ідеологічні засади оціночних суджень суб'єкта про навколишню дійсність, ті чи інші її сторони, сфери, об'єкти, які утворюють змістову сторону спрямованості особистості”. Це явище динамічне, оскільки кожне нове покоління засвоює цінності попереднього крізь призму власного сприйняття, додаючи власні цінності. Звичайно, процес зміни ціннісних орієнтацій безпосередньо пов'язаний із змінами в економічному, культурному, політичному та інших сферах життя суспільства певної країни» [71, с. 308].

Для нас важливо було порівняти наскільки якісною була динаміка зміни, або не зміни цінних орієнтацій молоді щодо минулого (роки СРСР) і сучасності.

Аналіз наукових джерел дозволяє говорити про те, що 60-ті роки позначаються зверненням уваги на молодь, яка розпочинає трудовий шлях, зокрема чи наявна кореляція між освітою та подальшою кар'єрою, наскільки цінним для молоді є створення сім'ї. Зокрема науковець, яку цікавлять проблеми політичного менеджменту, Левковська Н. звернула увагу на таку домінанту: «Цінність праці вважалась засобом здійснення життєвих планів і задоволенням інтересів особистості, вона була прямо пропорційна зростанню духовних і матеріальних потреб людини та обернено пропорційна можливості використовувати інші (нетрудові) засоби для їх задоволення. Необхідно особливо відзначити саме цей момент, бо він буде важливим при порівнянні із сучасним розумінням цінності праці» [38, с. 85].

Ціннісні орієнтації молоді 60-х років, ранжовані за 10-ти бальною шкалою, подано в Таблиці 1.

Таблиця 1

Ранжований за 10-тибальною шкалою ряд ціннісних орієнтацій молоді 60-х років [11, с. 90].

Ціннісні орієнтації	Бали
Освіта	7,4
Культура та мистецтво	6,2
Громадсько-політична діяльність	5,7
Фізичний розвиток	5,6
Виробництво	4,8
Сім'я	4,1
Відносно пасивний відпочинок	3,9
Приробіток	1,4
Бездіяльний відпочинок	1,0

Таким чином, результати виявились такими: «молодь 60-х років на перше місце поставили сім'ю (41,6 %), далі освіту (23,3 %), громадську роботу (12,3 %)» [11, с. 90].

Кореляція між першими і другими позиціями засвідчила, що ті, хто надає перевагу сім'ї за наступну домінанту вважають освіту, і навпаки, хто виводив на перше місце освіту, був орієнтований на сім'ю.

На 60-ті роки припадає і дослідження, проведене серед ленінградської та пізніше латвійської молоді: «На запитання „Що вам в першу чергу необхідно, щоб бути щасливим?“ було отримано такі результати: „Мати цікаву, улюблену справу“ (70%), „Повага навколишніх“, „Кохати і бути коханим“.

Щодо латвійської молоді: 55 % респондентів відповіли „Мати цікаву улюблену справу“, 54 % – „Кохати і бути коханим“, 43 % – „Мати хороше здоров'я“. Тільки 32 % вважали головним у житті „підвищення власного добробуту“» [6, с. 65].

Якщо говорити про цінності молоді 70-х років, то, за даними наукових джерел, на той продовжувала зберігатися тенденція домінування проблеми змістовності роботи, але одночасно у молодих людей того покоління вже були наявні та сформовані орієнтири на цінності колективу. У 1980–х роках серед цінностей у сфері праці на перший план виходять цінності професійного зростання, матеріального добробуту і суспільного визнання. Що стосується цінностей творчості, самоствердження, суспільної користі, то їх місце у системі ціннісних орієнтацій було малозначущим і практично не простежувалось.

Таким чином, така цінність, як «матеріальна забезпеченість» з року в рік піднімалась на все більший щабель. На нашу думку, це можна пояснити зневірою молодого покоління у цінностях радянського суспільства і, як наслідок, цінування у майбутній професії отримати більші матеріальні блага, аніж орієнтуватися на суспільно-корисну працю.

Як результат, як зазначає Букраба Е.: «Молодь ХХ століття перебувала у ситуації, коли всі засоби виховання було орієнтовано на формування «громадянина соціалістичної держави», одночасно виростало нове покоління, яке не сприймало цінності комунізму:» Так, в сучасних умовах не „спрацьовують" колективістські ідеали (все більше - індивідуалістичні); став непрестижним, не „модним" ряд професій, які поважалися раніше та вважалися суспільно корисними; змінилося ставлення до своєї батьківщини - якщо раніше жили за принципом „Я другою такою країною не знаю...", то зараз молодь бажає навчатися, працювати, а то й переїхати на постійне проживання до іншої країни» [11, с. 90].

Така „переоцінка цінностей" стала закономірним фінальним акордом комуністичного стилю виховання: знівельовані «цінності батьків», нащадки вже їх не сприймали за доміанти. На підтвердження вищезазначеного Кострюков С. писав: «...молоде покоління опинилося

в ситуації, коли воно, логікою історії покликане продовжувати розвиток на базі успадкованих матеріальних та духовних цінностей, змушене, перебуваючи в стадії становлення, брати участь у виробленні цих цінностей, частіше за все самотійно» [34, с. 64-66].

Це зайвий раз підтверджує закономірну прірву між поколіннями, зокрема Левковська Н., досліджуючи динаміку ціннісних орієнтацій молодого покоління різних проміжків часу наводить такі дані: «68 % дітей та 72 % батьків визнали, що не розуміють одне одного. Різкий злам системи, що існувала, призвів до суттєвих змін у соціокультурній спадковості. Такі важливі складові її механізму, як освіта та виховання, останнім часом помітно поступилися в системі соціалізації молоді інститутам і цінностям культури масового споживання» [38, с. 87]. Більше того, хочемо додати, що ті інституції, котрі відповідальні за соціалізацію конкурують між собою, абсолютно між собою не взаємодіють, їх вплив нерівномірний та несистемний.

Примітно, що науковців, а особливо практиків засмучує не власне переоцінка цінностей, а відсторонення сучасної молоді від національних надбань, від культури: мистецтво, література, історія для більшості молоді не представляють цінності.

Щодо цього цікавою є думка В. Лісовського: «Сьогоднішні молоді люди перебувають у двічі екстримальних умовах: зміни в соціально-економічному складі супроводжуються кризою ціннісної свідомості. Молоді доводиться самій вирішувати, що цінніше - збагачення будь-якими засобами чи набуття високої кваліфікації, що забезпечує можливість адаптуватися до нових умов; заперечення колишніх моральних норм чи гнучкість, пристосування до нової дійсності; повна свобода міжособистісних, міжстатевих взаємовідносин чи сім'я як запорука успішного існування» [39, с. 36-38].

Ціннісно-орієнтаційний портрет сучасної молоді подано в Таблиці 2.

Використано дані дослідження Інституту соціології АН України [20, с. 80]

	Життєві цінності	Розподіл	Ранг
1	Житлові умови	70,9	1
2	Цікава робота	63,6	2
3	Власне здоров'я	59,3	3
4	Здоров'я близьких і	57,3	4
5	Матеріальний добробут	48,5	5
6	Інтимне життя	48,2	6
7	Незалежність думок і	35,6	7
8	Спілкування з друзями	28,5	8
9	Життя своєї сім'ї	25,8	9
10	Ставлення оточуючих	17,3	10
11	Стан природного	16,3	11
12	Умови для різнобічного розвитку своїх здібностей	15,6	12
13	Харчування та одяг	13,6	13
14	Навчання	12,4	14
15	Умови відпочинку	10,9	15

Центр „Соціальний моніторинг” та Український інститут соціальних досліджень провели опитування „Ціннісні орієнтації населення – 1996” та „Ціннісні орієнтації населення – 1999”. Для порівняння включено окремі індикатори моніторингового опитування громадської думки населення України у 2002 році, яке щомісячно проводиться Українським інститутом соціальних досліджень і Центром „Соціальний моніторинг”. Результати цих досліджень дозволяють виявити такий рейтинг загальнолюдських цінностей наведений у Таблиці 3 [6, с. 68]:

	Загальнолюдські		2002
1.	Сім'я		93
2.	Друзі, знайомі		95
3.	Робота		90
4.	Вільний час		90
5.	Хобі		75

6.	Релігія			48
7.	Власний бізнес			-
8.	Політика			31
9.	Відвідування вечірок, танців, дискотек, кафе	9	7	-

Порівняльний аналіз дозволяє дійти висновку про домінування для особистості пріоритетів найближчого кола: власне здоров'я, побутові умови, сім'я, наявність друзів. Це, на думку соціологів, абсолютно закономірно: ціннісні орієнтації потерпають від змін, надаючи однозначної переваги особистісним цінностям, молодь тим самим демонструє нівелювання пріоритетів колективізму: «Якщо раніше такі цінності, як „повага оточуючих“, „хороші стосунки в колективі“, „повага інших“ посідали 2 - 3 місця в ієрархії цінностей, то нині - зовсім інша ситуація. Високо цінується тільки те, що безпосередньо пов'язане з індивідом (друзі, знайомі, сім'я), а не з колективом чи суспільством. Це свідчить, що знижується значимість суспільства в житті окремої людини та зростає індивідуалізм.

Відбуваються й певні зміни в системі цінностей щодо роботи. Для 92 % молоді важлива „висока оплата праці“, для 79 % – „цікава робота“ і лише для 28 % – „суспільна корисність роботи“» [6, с. 68-69]

Підсумовуючи дослідження психологічного механізму трансформацій у системі цінних орієнтацій молоді Фролова Н. твердить: «Тобто, певним чином змінюється значення цінності роботи, зростають вимоги до рівня оплати праці, можливостей професійної кар'єри, самореалізації; набули важливої значущості коло друзів та вільний час, хобі, вечірки та відвідування кафе; певним чином зростає інтерес до політичного життя, хоча і політична, і громадська активність залишаються на досить низькому рівні; відбувається відчуження молоді від національної культури, незнання і небажання знати історію батьківщини, її мистецтво, літературу» [80, с. 28].

Таким чином, доходимо висновку про доцільність пошуків нових технологій щодо розвитку ініціатив та мотивації щодо ціннісних трудових напрямів. орієнтаціях, котрі свідчать про необхідність формування нового механізму мотивації, який стимулював би творчу активність та ініціативу молоді, нові форми самореалізації в праці.

РОЗДІЛ 2

ВИВЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ЦІННОСТЕЙ У СОЦІАЛЬНО–МОЛОДІЖНІЙ ПОЛІТИЦІ

2.1. Аналіз цінностей для формування соціально–молодіжної політики

Практично всі науковці та практики одностайні в думці, що «Соціально–молодіжна політика має ґрунтуватися на таких загальнолюдських чи філософських цінностях, як право на життя, свобода, рівність і недискримінація, справедливість, солідарність та соціальна відповідальність. Саме такі цінності лежать в основі різних моделей соціально–правового захисту молоді» [9, с.113].

Натомість в Україні немає офіційно закріпленої державної ідеології з ціннісними векторами, відсутнє також усвідомлення домінант цих цінностей для національної свідомості. У науковому світі це позначається терміном «соціальна анемія»: «... коли старі норми та цінності дискредитовані, а нові ще не сформувалися» [13, с.142].

Іванова О., досліджуючи превентивні дії щодо формування соціальної політики сучасної незалежної України дійшла висновку: «Цінностями, що залишилися у спадок від соціалізму, безумовно, були офіційно проголошені принципи рівності та колективізму. Сучасна соціальна політика поки що демонструє збереження старого принципу рівності кінцевих результатів. Як, наприклад, рівність у розподілі пенсій (без врахування трудового стажу та характеру роботи), що йде всупереч такій цінності, як соціальна справедливість. Натомість забезпечення рівності, як рівності можливостей для отримання мінімальних гарантій, попри все залишається поза увагою (найяскравіше це можна побачити, якщо проаналізувати державну політику щодо інвалідів, дітей-сиріт). Тим

часом втрачаються здобутки минулого щодо рівності можливостей отримання освіти й охорони здоров'я. Довготривалі невикплати заробітної плати ставлять під сумнів забезпечення навіть такої першочергової цінності, як цінність життя» [23, с. 91].

Без сумніву, що підґрунтям виховання є народна спадщина, з різним рівнем наукових досягнень науки і культури, але, одночасно, в ній присутні визнані і тим більше проголошені цінності.

У зв'язку з цим науковці зазначають: «Очевидно, що між системою цінностей, стратегією та методами виховання і розвитку існує взаємна залежність. Цінності визначають зміст виховання, а стратегія і методи мають на меті прищепити молоді віру в прийнятні цінності. Яку систему суспільство обирає, таким мусить бути і характер виховання та розвитку в сім'ї, школі, в суспільстві. Насправді, виховання – це не що інше, як "приєднання до ієрархії вартостей, добровільно обраної, засвоєної і реалізованої шляхом відповідної Діяльності". У цьому сенсі обов'язок виховника – наблизити цінності до дитини, подавши їх у прийнятній для неї формі, розвивати їх у її свідомості і сприяти їх інтеріоризації з таким розрахунком, щоб вони ставали її діючим світоглядом» [12, с. 296].

«Кожен народ протягом своєї історії виробляє свою систему цінностей, що віддзеркалює його характер, соціально-економічний стан, політичний устрій тощо. Радикальні зміни в життя народу завжди супроводжуються переоцінкою цінностей, що веде до зміни світогляду» [13, с. 140].

Беззаперечно, що «Ідеологія є органічною складовою системи цінностей. Практика виховної роботи передбачає чіткий погляд і на її місце та функцію в цій системі» [12, с.309].

Науковці нашої доби переконані: «Сучасне українське виховання, орієнтуючись на наш виховний ідеал, пропонує суттєво інший принцип: перше місце у вихованні людини відводиться моралі, яка – від Бога і яка

ґрунтується на абсолютних, вічних цінностях. Лише порядна (моральна) людина може і повинна брати на себе обов'язки громадянина, сім'янина тощо. В цьому випадку можна говорити про певну "деідеологізацію" виховання, звільнення його від догматично-ідеологічного тиску» [18, с. 189].

У 1996 році на проведеному у м. Чернівці молодіжного політологічного семінару, присвяченому шляхам переходу від тоталітаризму до демократії було порушено проблему та поставлено питання: «Якщо статус ідеології, таким чином, "понижується" і вона більше не домінує над мораллю, то чи не означає це, що наше виховання: а) втрачає чіткі ідеологічні орієнтації; б) що у зв'язку з цим ми повинні толерантно і байдуже ставитися до будь-яких ідеологічних поглядів. На обидва ці запитання система цінностей дає конкретну відповідь.

1. Приймаємо як аксіому, що жодна держава не обходиться без власної ідеології. Наша державність також має у своїй основі відповідну ідеологічну орієнтацію, яку приймає для себе як обов'язкову кожен, хто добровільно прийняв українське громадянство. Це ідеологія державності, що втілена в Акті проголошення незалежності України та в нашій Конституції. Вона орієнтує громадянина на активну участь у державотворенні, державозахисті, зміцненні міжнародного престижу України тощо. Значення такої ідеології у виховних системах європейських держав є дуже великим. Таке ж місце вона мусить посісти і у нашому вихованні, бо без неї неможливе патріотичне становлення нашої молоді.

Сплутування ж ідеології державності з ідеологічними доктринами різних партій чи окремих верств є фальшуванням дійсного стану речей, а часом і виявом політичного невігластва.

2. Допускаючи плюралізм вузькогрупових (партійних) доктрин і поглядів, наше виховання відкидає все те, що не відповідає прийнятій

системі цінностей, а надто її головним ідеалам (моральності, національній ідеї тощо). Як буде видно далі, йдеться тут про чистоту нашого виховного ідеалу, зміст якого – в служінні Богові й Україні. З одного боку, це означає потребу трактування всіх таких поглядів крізь призму абсолютних вічних вартостей (ідеалів добра, правди, справедливості, гідності тощо). Антигуманні ідеологічні доктрини, такі як доктрини про класову, расову, національну чи конфесійну ненависті, про боротьбу і кровопролиття на цьому ґрунті, котрі вже довели свою антилюдяну сутність – такі ідеології не мають права на виправдання плюралізмом і повинні повсюдно заперечуватися з позицій гуманізму» [79, с. 138-144].

Принагідно зазначимо, що винятково через призму державності мають проголошуватись доктрини ідеології: «Рівновага компонентів системи, натомість, породжує гармонію, що в процесі виховання входить у свідомість людини і сприяє формуванню в ній моделі гармонійної поведінки» [61, с. 80-82].

«Нарешті, чистота і гармонія системи досягається шляхом дотримання закону природного ієрархізму, коли чітко враховується взаємозалежність різних груп цінностей. Так, особисте повинно постійно узгоджуватися з родинним, суспільним, національним і вселюдським. У соціальній сфері тут діє часто тепер ігнорований закон демократії, який інтереси більшості ставить вище інтересів меншості. Людина може вважати себе суверенною, лише виконавши свої обов'язки перед тим, хто вище неї. Бо права має не тільки людина. "Свої права" має також сім'я, громада, нація, вселюдство. Вони повинні реалізовуватися збалансовано. Відповідно різну вагу має і зло, вчинене внаслідок ігнорування різних вимог. Найбільшим злом у системі є зрада моралі, а після неї – зрада Батьківщини. Нижче цього рівня є "зрада партії", в якій людина досі перебувала. І найменшим злом у системі є "зрада" власних інтересів» [61, с. 85-88].

Однозначно, коли досліджуються цінності не можна не торкнутися питання їх класифікації, оскільки це безперечно позначається на особливостях змісту виховання та шляхів його досягнення.

Ні в кого не викликає сумнівів, що домінувальну роль у 20 столітті у виборі методики виховання виконував комуністичний напрям на відміну від сучасних прагнень до громадянського суспільства, яке, своєю чергою, з одного боку, надає людині широкі права і свободи, а з іншого «... покладає на неї відповідальність за себе саму, а відтак спонукає її до того, щоб вона сама визначала свою модель поведінки і потрібні для життя якості. Не педагог, а дитина з її потребами є "замовником" і структури змісту (відповідної системи цінностей), і відповідних методів виховання.

Демократична педагогіка, таким чином, відкидає суб'єктивізм виховника, натомість орієнтуючись на визначення і вивчення тих сфер, у яких відбуватиметься життєдіяльність дитини та враховуючи те, які вимоги до людини ці сфери висуваються. Вона покликана допомогти дитині адаптуватися до них, і засвоїти такі цінності, які забезпечать гармонію її поведінки і які випливають з природної структури людського суспільства, що послідовно включає: людину – родину – громаду – націю (батьківщину) – все людство. Шоста сфера стосується ставлення людини до Природи – власної і природи довкілля. Поведінка людини в кожній з цих сфер регулюється певною групою цінностей, і залучення дитини до системи цих цінностей традиційно називаємо вихованням» [12, с. 298].

Якщо змінюється соціальний устрій, змінюється і система цінностей, що спричиняє і зміну суспільних відносин. А відтак перед системою виховання постають нові орієнтири: «Сприяти становленню людини, орієнтованої на інакші, ніж дотепер, міжлюдські стосунки. Так, наш сьогоднішній тернистий шлях до громадянського суспільства, крім усього іншого, передбачає виховання людини, придатної до життя в

умовах демократії. А звідси – доконечна потреба розкрити їй поняття цінностей громадянського суспільства, а відтак і сприяти тому, щоб вони були прийняті нею – розумом і вірою. До цих цінностей відносять: почуття свободи; пріоритет соціальної гармонії над класовою, расовою тощо ворожнечею; усвідомлення і відстоювання власних прав і свобод та визнання прав і свобод інших людей; пошана до Закону і рівність усіх перед ним; суверенітет особи; перевага ідеї громадянськості над ідеєю влади; самовідповідальність людини; рівність можливостей; повага до виборів як головного механізму демократії; толерантне ставлення до чужих поглядів тощо» [12, с. 300].

2.2. Аналіз нормативної документації щодо формування цінностей у молоді

З метою окреслення власних рекомендацій щодо напрямів реалізації молодіжної політики ми вдалися до аналізу чинної нормативної документації щодо цієї проблеми, оскільки: «Для підвищення дієвості молодіжної політики держави вкрай необхідним є вивчення та аналіз досвіду, накопиченого у цій сфері владними структурами. Саме цьому, на наш погляд, актуальним є дослідження формування державної молодіжної політики в Україні, історії створення найважливіших ювенальних законодавчих актів» [52, с. 30].

До першого документу, де згадується про потребу формування молодіжних цінностей, відносимо Декларацію "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні", саме там, у 3 розділі «Головні напрями державної молодіжної політики» проголошено провідні напрями:

- «розвиток і захист інтелектуального потенціалу молоді, поліпшення умов і створення гарантій для здобуття молоддю освіти, спеціальної професійної підготовки та перепідготовки;

- забезпечення зайнятості молоді, її правового захисту з урахуванням економічних інтересів, професійних і соціальних можливостей суспільства;
- створення умов для оволодіння духовними і культурними цінностями українського народу та для безпосередньої участі молодих людей у їх відродженні і розвитку, в охороні та відтворенні навколишнього природного середовища;
- формування у молоді почуття національної гордості, патріотизму, готовності захищати суверенітет України;
- охорона здоров'я молоді, формування у неї глибокої потреби в духовному і фізичному розвитку, вжиття інших заходів, які б забезпечували здоровий генофонд народу України» [51, с. 5].

Наступний документ, а саме Національна комплексна програма “Молодь України” проголосила курс на «формування національної самосвідомості та патріотичне виховання молоді, сукупність духовних цінностей та загальнолюдських моральних якостей особистості особливе місце займають громадянськість та патріотизм. Відродження національної та громадянської самосвідомості, виховання патріотизму вимагає побудови нової системи громадянсько-патріотичного виховання молоді України» [51, с. 12].

У зв'язки з цим було окреслено коло завдань:

- «розвиток у юнаків та дівчат моральних та культурних принципів, заснованих на традиціях та сучасних цінностях українського народу;
- виховання особистісних рис громадянина України та національної самосвідомості;
- виховання любові до батьківщини та готовності до її захисту. Необхідна активізація діяльності та взаємодії у роботі державних структур, установ культурно-освітньої та військово-патріотичної спрямованості, правоохоронних органів та молодіжних

об'єднань. Участь у патріотичному вихованні молоді мають брати також засоби масової інформації, творчі спілки та об'єднання. Виховання громадянськості та патріотизму – проблема державної ваги, і заходи щодо її реалізації мають фінансуватися державою та підтримуватися молодіжними об'єднаннями» [51, с. 6-7].

Для реалізації окреслених завдань передбачалось:

«1. Розробити галузеві, обласні, міські, районні програми патріотичного виховання молоді, в яких передбачити:

- надання організаційної, методичної та матеріальної допомоги молодіжним і дитячим громадським організаціям, патріотичним клубам, гурткам та секціям, діяльність яких спрямована на патріотичне виховання дітей і молоді;

- розробку планів виховної роботи з молоддю на базі музеїв України, поповнення експозицій залів експонатами героїко-патріотичного змісту;

- розробку рекомендацій стосовно організації та забезпечення патріотичного виховання в навчальних закладах всіх типів та рівнів акредитації;

- розробку тематики постійно діючих лекторіїв патріотичної спрямованості для молоді, до роботи в яких залучати відомих державних діячів, політиків, діячів науки і культури, представників інтелігенції тощо.

2. Розробити положення "Про проведення щорічних оглядів музеїв, кімнат бойової слави, шевченківських кімнат, кімнат-вітальень, клубів військово-патріотичного виховання", "Про шефські зв'язки між частинами Збройних Сил України, Прикордонних Військ, Національної гвардії і регіонами України, трудовими колективами, громадськими організаціями, освітянськими закладами".

3. Розробити методику патріотичного виховання різних вікових груп молоді з урахуванням історичних, національних,

соціокультурних та регіональних особливостей; "Методичні рекомендації щодо проведення національних свят, обрядів і ритуалів"

4. Переглянути навчально-освітні програми "Народознавство". "Фольклор та етнографія" та інші, доповнивши їх зміст матеріалами патріотичної проблематики. Розробити програми самоосвіти "Українознавство", "Українська культура", "Художня культура українців", "Правознавство" тощо

5. Започаткувати Всеукраїнські конкурси: патріотичної книги, молодіжної патріотичної пісні.

6. Запровадити Всеукраїнський місячник дитячої і молодіжної патріотичної книги.

7. Сприяти створенню та діяльності молодіжних військово-патріотичних об'єднань при військових частинах, військових навчальних закладах. Відновити роботу військово-патріотичних клубів, гуртків, пошукових загонів та об'єднань. Створити для координації їх діяльності Центральний та місцеві штаби.

8. Активізувати роботу з допризовною молоддю, для чого:

- проводити республіканські спартакіади з військово-прикладних видів спорту;
- передбачити екскурсії у військові частини, на кораблі, військові навчальні заклади; запрошення їх та батьківську громадськість на урочистості прийняття Військової присяги, випуск офіцерів, проводи в армію тощо;
- залучати юнаків допризовного віку, дівчат до проведення щорічної благодійної акції "Дзвони пам'яті", вшанування полеглих у визвольній боротьбі, упорядкування військових кладовищ, допомоги ветеранам війни і праці;
- розширити підготовку в навчальних організаціях Товариства сприяння обороні України.

9. У Збройних Силах України посилити боротьбу з негативними явищами серед військових, зокрема, "дідовщиною" тощо. Розробити програми морально-психологічної та військово-патріотичної підготовки до служби в армії.

10. Проводити святкування видів і родів Збройних Сил України, місячники оборонно-масової та спортивної роботи, присвячені роковинам Збройних Сил України, героїчним датам та подіям

11. Посилити пропаганду серед населення заходів військово-патріотичного та і громадянського спрямування. З цією метою:

- започаткувати на державному телебаченні роботу молодіжного патріотичного клубу;

- запровадити на радіо і телебаченні цикл виховних передач з метою ознайомлення молоді з життям і творчістю видатних українських мислителів, вчених, державних і культурних діячів, політиків;

- запровадити у молодіжних виданнях, на радіо і телебаченні постійно діючі передачі про військову службу молоді;

- організувати випуск плакатів, буклетів, календарів патріотичного спрямування.

12. Розробити державну програму розвитку молодіжного та дитячого туризму в Україні, передбачивши нею:

- розвиток інфраструктури молодіжного туризму, створення необхідних умов для більш широкого залучення молоді до опанування надбанням національно-культурної спадщини України, розширення пізнавальної, виховної та оздоровчої функції туристсько-краєзнавчих заходів;

- забезпечення цільового фінансування, організаційної підтримки краєзнавчого туризму, розширення мережі краєзнавчих таборів для юнацтва;

- проводити злети туристів України.

13. Активізувати наукові дослідження проблем формування національної самосвідомості та патріотичного виховання молоді. Для цього:

- проаналізувати стан роботи з молоддю в учнівських, студентських і робітничих гуртожитках, розробити комплексні заходи, спрямовані на організацію патріотичного виховання, враховуючи вікові особливості, запити, інтелектуальні потреби юнаків і дівчат;
- проводити моніторинги з вивчення соціально-політичних орієнтацій, духовних запитів молоді. Підготувати та видати науково-методичні посібники за їх результатами;
- провести (в 1998 р.) науково-практичну конференцію "Роль молоді у становленні і розвитку громадянського суспільства і правової держави";
- розробити та впровадити тематичні туристські маршрути "Шляхами козацької слави", "Партизанськими стежками"

14. Забезпечити в системі підвищення кваліфікації кадрів проведення занять щодо форм і методів патріотичної роботи

15. Започаткувати фаховий науково-методичний журнал "Національне виховання"

Виконання цих завдань покладалося на Міністерство освіти, Міністерство культури і мистецтв, Міністерство у справах сім'ї, молоді, Міністерство оборони, Академію Педагогічних Наук України, Державний комітет туризму України, Державний комітет спорту України спільно із Туристсько-спортивною спілкою України та місцеві держадміністрації та органи самоврядування» [51, с. 10-23].

Наступний Закон України «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки » (18 листопада 2003 р.) складався з 6 розділів: «Необхідність прийняття Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2004–2008 роки», «Мета і основні завдання Програми», Основні напрями виконання Програми», «Механізм

виконання та контроль за здійсненням Програми», «Очікувані результати виконаній Програми», «Фінансування Програми». У Програмі було закріплено положення про щорічне затвердження Кабінетом Міністрів України заходів щодо її виконання. Остаточне формулювання мети Програми було наступним - створений сприятливих політичних, соціальних, економічних, законодавчих, фінансових та організаційних передумов для життєвого самовизначення і самореалізації молоді, розв'язання її нагальних проблем» [10, с. 3].

Хронологічно наступною стала Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 р., де проголошувалося про гарантоване забезпечення державних соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій. За основні було окреслено такі завданнями:

- «сприяння ініціативі та активності молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства, розширення її участі у формуванні та реалізації державної політики щодо вирішення соціальних проблем молоді;
- поліпшення координації зусиль органів державної влади та громадських організацій у сфері реалізації державної молодіжної політики;
- підвищення ефективності державної молодіжної політики на регіональному рівні;
- зміцнення матеріально-технічного та фінансового забезпечення установ, закладів, громадських організацій, що працюють з дітьми та молоддю;
- підтримка молодіжних і дитячих громадських організацій та їх спілок у реалізації програм, спрямованих на вирішення проблем молоді» [84, с. 32].

Інноваційними пунктами програми стали підрозділи, присвячені інклюзивним аспектам та проблемам реалізації молодіжного підприємництва.

На думку аналітиків: «Перелік очікуваних результатів виконання Програми був створений досить великий і, зрозуміло, передбачав забезпечення необхідних стартових можливостей для молодих громадян, підвищення рівня освіти, вирішення проблем зайнятості, розвитку молодіжного підприємництва, поліпшення соціальної роботи з молоддю, формування високих моральних цінностей, створення умов для поліпшення здоров'я, зниження рівня негативних проявів серед молоді, активізацію молодіжного руху, зміцнення та стабілізацію структур органів державної влади, які займаються вирішенням молодіжних проблем, залученням молоді до державної служби, розширення обсягів наукових досліджень молодіжних проблем тощо» [19, с. 63].

Одночасно зазначалось, що: «Виконання Програми сприятиме тому, що державна молодіжна політика стане одним із найважливіших напрямів діяльності держави і постійно здійснюватиметься з урахуванням її можливостей на політичному, соціальному, економічному, законодавчому та організаційному рівнях» [21, с. 21].

Не можна не відзначити за позитивне те, що в документі була визнана необхідність створення та розширення молодіжних та дитячих громадських організацій: « Як визнання важливої ролі молодіжних та дитячих організацій у діяльності щодо підтримки молоді можна розцінювати положенні; шостого розділу Програми про те, що центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування можуть делегувати їм повноваження щодо реалізації програмних заходів із фінансовою та організаційною допомогою за умов здійснення контролю» [10, с. 9].

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДІ СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ

3.1. Особливості роботи соціального педагога щодо формування національно–патріотичних цінностей

Сучасна педагогіка визнає національне виховання молоді як одне з найвагоміших та найактуальніших завдань сучасної української школи, оскільки саме національне виховання втілює ідею відродження українського народу одночасно із представниками всіх етносів, котрі проживають на території України (приміром на Херсонщині їх кількість становить 115). У зв'язку з цим науковці зазначають: «Національне виховання передбачає визнання національних вартостей як визначальних. До них належать: українська ідея, що втілює в собі прагнення до державності та соборності, патріотизм і готовність до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини, почуття національної самопошани і гідності, сторична пам'ять, повага до державних та національних символів та до Гімну України, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, повага до Конституції України, до обраних демократично владних чинників, орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави та прагнення побудувати справедливий державний устрій, протидія антиукраїнській ідеології, прагнення до розвитку духовного життя українців тощо» [12, с. 322].

Домінувальними у цьому аспекті визнано відродження національної (історичної) пам'яті та національної гідності.

Давно доведено, що кожна особистість як складова системи, як і в цілому система функціонують та формуються у просторі й часі, а траєкторія руху в майбутнє обумовлена специфікою розвитку минулого

(історичної пам'яті). За умов відсутності такої пам'яті особистість без перешкод можна зорієнтувати на будь-який шлях. І навпаки, якщо така пам'ять зберігається і підтримується і особистість, і народ рухатимуться «заданою» історичною траєкторією.

Важливо, що до складових збереження історичної пам'яті зараховують усе, що пов'язане з історією народу до сьогодення. У межах навчально-виховного процесу ці відомості перебувають у змісті навчальних дисциплін, їх затверджено Державними стандартами.

Одним із основних завдань сучасної педагогіки вважається формування національно гідної, а не особистості з почуттям меншовартості, а тому неабиякого значення набуває правдива репрезентація історії українського народу, її перемог і поразок, наукових здобутків, ознайомлення із зразковою літературою, що стала класичною для людства в цілому.

З огляду на вищесказане провідні політологи та педагоги зауважують: «Не завадить ще раз і чесно прочитати історію наших сусідів, які досі творили її, спираючись на чужі здобутки. Сучасному українцеві іноді важко позбутися страху, щоб хтось не зробив йому докір у недостатньому демократизмі чи "інтернаціоналізмі". Головним аргументом тут має бути усвідомлення того факту, що ми ніколи не намагалися загарбувати чужих земель. Жоден російський цар не помер в українській в'язниці, тим часом як більшість українських гетьманів та інших борців за волю закінчували своє життя в Сибіру та в російських тюрмах» [50, с. 160].

Надзвичайне значення щодо формування національної гідності молодого покоління має бути приділено утвердженню української мови як державної, її проникнення й використання в засобах масової інформації, освітній та культурній сферах.

«Таким же внеском є дбайливе ставлення до державного майна, розкрадати яке нас учили багато років. Для морально здорового

суспільства чесно працювати і не красти є нормою, дотримання якої повертається людині загальним добробутом її народу. Для нас таке ставлення до праці й державного майна усвідомлюється як жертвність, бо бачимо, що навколо нас люди нормальної моралі не дотримуються» [12, с. 326].

З поняттям «національна гідність» тісно пов'язане ще одне поняття «патріотизм». Ще задовго до сучасних подій Іван Якович Франко говорив: «...наш голосний, фразеологічний та в більшій частині нещирий, бо ділами не потертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутому народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею» [76, с. 34]

Варто зауважити, що жодну країну в певний час не оминуло питання: наскільки пов'язані між собою феномени «національне» та «інтернаціональне», оскільки відповідь на це питання у майбутньому визначатиме перспективний ідеал, а відтак і застосовані виховні технології.

І тут варто згадати великого педагога К. Ушинського, який повсякчас наголошував на просякненні всім національним у школі, його постулати було підхоплено наступними теоретиками та практиками, котрі підтримали провідного педагога щодо виховання молодого покоління на національних здобутках, класичних зразках національної культури, а державну мову вважали беззаперечною основою формування національної гідності та патріотизму.

«Адже саме культура в цьому сенсі принципово відрізняє людину від тварини. Тільки людина здатна прагнути до того, що не має практичної цінності, а лише підвищує її дух. Коли ж вона забуває про це і турбується лише про матеріальні блага, а свої духовні потреби задовольняє маскультурною продукцією, то навряд чи є підстави говорити про особистість. По суті, людина тоді залишається нереалізованою» [76, с. 122].

Опікуючись та переймаючись проблемами морально-етичного виховання підростаючого покоління українські науковці окреслили систему цінностей національно–патріотичного спрямування:

«Основні національні цінності»

- Українська ідея.
- Державна незалежність України.
- Самопожертва в боротьбі за свободу нації.
- Патріотизм, готовність до захисту Батьківщини.
- Єдність поколінь на основі віри в національну ідею.
- Почуття національної гідності.
- Історична пам'ять.
- Громадська національно-патріотична активність.
- Пошана до державних та національних символів, до Державного Гімну.
- Любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій.
- Пошана до Конституції України.
- Підтримка владних чинників у відстоюванні незалежності України та розбудові атрибутів державності.
- Орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства.
- Прагнення побудувати справедливий державний устрій.
- Протидія антиукраїнській ідеології.
- Готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу.
- Сприяння розвитку духовного життя українського народу.
- Дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи.
- Увага до зміцнення здоров'я громадян України.

Основні громадянські цінності

- Прагнення до соціальної гармонії.

- Відстоювання соціальної і міжетнічної справедливості.
- Культура соціальних і політичних стосунків.
- Пошана до Закону.
- Рівність громадян перед законом.
- Самовідповідальність людини.
- Права людини – на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність, рівність можливостей тощо.
- Суверенітет особи.
- Право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі у політичному житті, проведення зборів самовираження тощо.
- Готовність до захисту індивідуальних прав і свобод.
- Обов'язки, що випливають із прав і свобод інших людей.
- Пошана до національно-культурних цінностей інших народів.
- Повага до демократичних виборів і демократично обраної влади.
- Толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним цінностям» [54, с. 129].

«Національна держава – це постійна об'єктивізація волі нації та людини, це найвища форма організації буття народу, структура й устрій якої відповідають притаманним прикметам нації та потребам її життя. Лише суверенна держава може забезпечити вільний розвиток усіх її духовних і матеріальних сил та належне місце між іншими державними народами» [3, с. 11].

Саме тому варто формувати у молодого покоління усвідомлення, що кожен, хто проживає в Україні, незалежно від громадянства чи віросповідання має дбати про її добробут: якщо будеш працювати для народу, тим самим працюєш для свого добробуту – тобто щире служіння українському народові: «Глибоке почуття патріотизму – окраса громадянина. Кількістю високоідейних, національно свідомих українських патріотів вимірюється сила й велич нації, народу, гарантія незалежності України» [4, с.126].

Абсолютно зрозуміло, що національна свідомість - це складова нації, її життєдайності та розквіту: «Вона репрезентує собою усвідомлення кожним громадянином своєї національної належності, віднесення себе до певної національної спільності на основі уявлень про типові її риси, етнічну територію, мову, історичні та духовні цінності, релігію, вірування, міфи, легенди, нарешті, коріння її генези (походження) та умови розвитку» [76, с. 96].

У вихованні національної свідомості соціальному педагогові належить велика роль, і одним із першочергових його завдань – використовуючи виховні технології або методики, досягти того, аби молодь усвідомила ідею розбудови і величі української держави, що, на нашу думку, вплине на якісне формування національної свідомості: «У цьому руслі важливе значення має подолання й запобігання комплексу національної і громадянської неповноцінності, породженою в умовах української бездержавності забуттям національної ідентичності (рівнозначності), втрати гордості за свою націю, індиферентне (байдуже) ставлення до національних здобутків. Позбутися цих негативних рис допомагають змістовні бесіди вчителя з учнями про громадянство, читання книг з проблем громадянства» [76, с. 82].

Таке виховання має бути комплексним і системним, воно повинне акумулювати:

- «уявлення про зміни в житті й епохальні перебудови в історичному бутті народу;
- уявлення про корінні зміни в житті і становищі України після проголошення самостійної демократичної Української Держави 1 грудня 1991 року й одержання права українського народу на українотворення і повне виявлення себе у світі;
- потяг до вправного володіння рідною мовою, до знань історії України подвигів її національних героїв;
- збудження почуття національної гідності й гордості за

приналежність до української нації;

- прищеплення відповідальності й громадського обов'язку перед рідним народом, Українською Державою, нацією, що виражається у першу чергу в сумлінному ставленні учнів до навчання і культурній поведінці;

- вияв твердих ідейних переконань й високої національної й громадянської свідомості українця, патріота Батьківщини, прихильних доброзичливих стосунків між людьми всіх національностей;

- запобігання комплексу національної меншовартості й малоросійства;

- непримиренне ставлення до національної зради, відречення від рідної мови й національної культури;

- осудження шкідливих явищ – неробства, брехні й злодійства, рабської покори, пияцтва, лихослів'я, жорстокості і марнотратства, чванства й порожнього балакунства.

Треба постійно привчати молодь, аби вони дивилися на світ очима громадян вільної, демократичної, самостійної Української Держави. В цьому значну допомогу дадуть бесіди про громадянство» [54, с. 34].

Формування світогляду молоді соціальним педагогом вимагає дотримання низки науково – педагогічних вимог, а саме:

- 1) «забезпечення чіткого постійного планування діяльності соціального педагога, яке передбачає виявлення потенціальних світоглядних можливостей кожного предмета і навчального плану в цілому;

- 2) вироблення в молоді особистого ставлення до знань і пізнавальних явищ природи та навколишньої дійсності;

- 3) єдність засвоєння, застосування і неодноразового підтвердження, внаслідок критичної розумової праці, здобутих знань;

- 4) систематичне нагромадження молоддю досвіду позитивної поведінки;

- 5) ідейно-політична спрямованість навчально-виховного процесу;
- 6) наявність міжпредметних зв'язків;
- 7) єдність свідомості, переживань, діяльності» [70, с. 217]

Важливо, що сьогодні ніхто не заперечує змін, котрі простежуються під час формування особистості, а відтак науковці схиляються і наголошують на тому, що й сприймання навколишнього на різних етапах буде різне, саме тому освітні навчальні заклади не ставлять недосяжної мети – сформувати закінчену ідеальну модель особистих поглядів «.. на закономірності розвитку природи і суспільства, а дбає про засвоєння лише основних, але конче потрібних для дальшого навчання і виховання світоглядних компонентів» [76, с. 92].

Базисні першопочатки наукового сприймання навколишнього світу будуть опосередковано усвідомлюватися під час навчально-виховного процесу, закріплюватися у процесі участі в позашкільних установах.

3.2. Специфіка виховної та навчальної роботи щодо формування й розвитку цінностей молоді

У системі роботи соціального педагога на сучасному етапі особливого значення набуває формування загальнолюдських та особистісних цінностей молодій людині на основі морально-етичних норм суспільного життя.

З огляду на вищезазначене та враховуючи актуальність процесу формування морально-етичних норм підростаючого покоління К. І. Чорна писала: «Найважливішою складовою громадянської свідомості є розвиток духовності особистості, її моральність. Вона включає гуманістичні риси, що являють собою єдність національних і

загальнолюдських цінностей: доброту, увагу, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повагу, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повагу і любов до своїх батьків, роду. Названі якості визначають культуру поведінки особистості» [28, с. 6].

,На сьогодні наявна система вартостей суспільного та особистого життя:

«Абсолютні, вічні цінності: сумління, правда, віра, надія, любов, доброта, чесність, справедливість, щирість, гідність, милосердя, прощення, досконалість, краса, свобода, нетерпимість до зла, великодушність, оберігання життя, мудрість, благородство.

Цінності сімейного життя: подружня вірність, піклування про дітей, піклування про батьків і старших у сім'ї, пошана до предків, догляд за їхніми могилами, взаємна любов батьків, злагода та довір'я між членами сім'ї, гармонія стосунків поколінь у сім'ї, демократизм відносин, повага до прав дитини і старших, відповідальність за інших членів сім'ї, допомога слабшим членам сім'ї, гармонія батьківського і материнського впливу у вихованні, спільність духовних інтересів членів сім'ї, здоровий спосіб життя, прихильність до спорту, культ праці, дбайливе ставлення до її продуктів, дотримання народних звичаїв, охорона традицій, гостинність, сімейна відкритість щодо суспільного життя, гігієна сімейного життя, багатодітність.

Цінності особистого життя: орієнтація на пріоритет духовних цінностей, внутрішня свобода, особиста гідність, воля (самоконтроль, самодисципліна тощо), мудрість, розум, здоровий глузд, мужність, рішучість, героїзм, лагідність, доброзичливість, правдомовність, поміркованість (в їжі, статевих стосунках, висловлюванні, в товариськості тощо), урівноваженість в особистих і громадських справах, оптимізм, почуття гумору, життєрадісність, бадьорість, терпеливість, гармонія душі та зовнішньої поведінки, зовнішньоетична

вихованість (звички, манери, гігієна та акуратність в побуті, відраза до злослів'я тощо), підприємливість, старанність, ініціативність, працьовитість, цілеспрямованість, витривалість, наполегливість, самостійність (в мисленні, діяльності тощо), творча активність (розвинена уява, спостережливість, інтелект тощо), твердість слова, точність, самокритичність, почуття відповідальності, ощадливість (у засобах, дбайливе ставлення до свого і чужого часу), вміння мовчати і слухати інших, культ доброго імені, надійність у праці, партнерстві, у збереженні чужої таємниці тощо, шляхетність і відповідальність у стосунках з особою іншої статі, протидія згубним звичкам (алкоголізму, наркоманії, палінню тощо), щедрість, допомога хворим, слабшим, сиротам, захист знедолених, увага до власного здоров'я, занять спортом, вдалий вибір поля діяльності та повноцінна самореалізація, розвиток естетичних смаків і творчих здібностей» [55, с. 29-32].

Одночасно науковці застерігають: «У формуванні загальнолюдських та особистісних цінностей, необхідно спиратися на вищезазначені цінності, не можна не відзначити, що все ж у їх центрі має стояти Людина з її Я-свідомістю; утвердження свого власного «Я», а вже потім розширення її самосвідомості, розуміння приналежності до свого народу, поступове усвідомлене прийняття цінностей» [78, с. 166].

Усе вищезазначене дозволяю дійти висновку, що система роботи соціального педагога має орієнтуватися на такі цілі:

1. Виховати особистість, яка спроможна робити власний вибір за покликом серця.
2. Виховати особистість, гідного і свідомого громадянина своєї держави..
3. Виховати високоморальну особистість, яка усвідомлює власні цінності, розмежовує добро і зло тощо.

І практики, і методисти стоять на позиціях таких принципів:

- Позбутися диктату;

- Природовідповідне спілкування і щирість;
- Емоційність, вияв небайдужості
- Вияв емпатії

Отже, якщо кожен учень буде відчувати себе співучасником шкільної спільноти, буде дотримуватись прийнятих шкільних законів, тільки тоді стануть ефективними виховні технології та методики, і тільки тоді дитина спроможеться сприйняти світ, своє місце в ньому, а відтак усвідомить ті вимоги, котрі їй пред'являє держава.

Від того, який зміст укладається в поняття термін "метод" залежить обрання технології напряму і способу діяльності: «Відповідно підстави говорити про дві групи методів: а) методи виховання і розвитку, у яких домінує активність виховника (що зовсім не позбавляє вихованця статусу суб'єкта) і б) методи самовиховання і саморозвитку, коли переважає ініціатива вихованця» [14, с. 184].

Спробуємо перерахувати види діяльності соціального педагога, зорієнтовані на формування цінностей: по-перше, це навчання цінностей, йдеться про важливість донесення до дитини знання норм і правил. Навчання цінностям залежатиме від ситуації, може бути системно продуманим, або ситуативним.

По-друге, таке навчання має носити системний характер. Йдеться про первинну материнську родинну школу, більшої системності воно набуває в навчальних закладах різного рівня. «Системне засвоєння інформації про норми поведінки забезпечується і деякими іншими шляхами. Дитина повинна знати правила, що визначають її життя у школі та поза нею. їй пропонують певний набір вимог, які стосуються праці на уроці, чергування в класі, прибирання кімнати, ставлення до книжки та ведення зошита тощо» [12, с. 223].

У процесі такого навчання використовують так прийоми, як пояснення, міні-лекції, розповіді, рольові ігри, обговорення уявних чи реальних ситуацій.

«Нарешті, засвоєння вартостей може здійснюватися шляхом написання спеціальних творів, наприклад, з життя великих людей. Застосовуються і групові завдання такого характеру» [12, с. 226].

По-третє, це опосередковане навчання цінностей, мова йде про те, що ціннісна інформація репрезентується під час опанування навчальним матеріалом, під час проведення виховних заходів.

Волкова Н., досліджуючи проблеми методів формування, виховання та навчання студентів вищих закладів освіти і за перший називає метод переорієнтації зусиль, на підтвердження наводячи цитату із творів Вахтерова В.: "...дитина спочатку діє, а відтак думає". Нею рухають не стільки конкретні цілі, скільки загальне прагнення самореалізації через діяльність. І в цьому – передумова її діяльнісного витку – прагнень до дії, впевненості в собі, винахідливості ініціативності, уяви та ще багатьох якостей, які колись виявляться дуже корисними» [14, с. 132].

Звернімо найперше увагу на те, що діяльність малої дитини має переважно хаотичний, випадковий, сумбурний, імпульсивний, непередбачуваний і неконтрольований характер. Вона діє, бо інакше не може. Її душа, тіло прагнуть діяльності. Дитина не думає про наслідки, не має планованого образу того, що хоче вчинити. Її не обходить, що одні дії можуть завдати шкоди, а інші будуть кимось схвалені. Природа вимагає лише, щоб вона діяла. Мета цієї діяльності – у самій діяльності; «...дитина спочатку діє, а відтак думає. Нею рухають не стільки конкретні цілі, скільки загальне прагнення самореалізації через діяльність. І в цьому – передумова її діяльнісного витку – прагнень до дії, впевненості в собі, винахідливості ініціативності, уяви та ще багатьох якостей, які колись виявляться дуже корисними» [14, с. 132].

Метод приучування орієнтовано на формування якісних звичок. Великий педагог К. Ушинський твердив: «Гарна звичка — це моральний капітал, покладений людиною у свою нервову систему;

капітал цей зростає безперервно, і відсотками з нього користується людина протягом свого життя. Наявність сформованих у ранньому дитинстві навичок і звичок – це велика вигода для людини. Здобувши раз перемогу над собою, вона поступово закріплює її і на підтримку її потребує все менше зусиль. Труднощі, над якими людина не раз отримувала перемоги, перестають бути важкими»[14, с. 273].

Метод переконання (сугестія) полягає в здатності педагога переконати вихованця:

«У застосуванні методу переконування та сугестії соціальний педагог мусить виявляти велику делікатність, всіляко дбаючи про зміцнення волі й самостійності вихованця, також високо цінуючи його власну точку зору, рахуючись з нею, навіть якщо вона йому не подобається» [14, с. 127].

ВИСНОВКИ

Ураховуючи все вищезазначене доходимо висновку про те, що зміна ціннісної парадигми молоді однозначно обумовлена суспільними трансформаціями, соціологічні дослідження підтверджують прагнення молодого покоління сповідувати особистісні цінності (сім'я, друзі, побутові умови).

Проте все так однозначно в цьому питанні, згадана молодь, незважаючи на те, що суспільно-корисний аспект праці виносить на передостаннє місце, нехтує політичною активністю, але все ж таки, залишається вірною традиційним національним моральним цінностям.

Наявна ще одна специфічна частка сучасної молоді, яка в усьому зневірилась, не вірить ані в моральні особистісні цінності, ані в соціальні догми, ця частка сповідує ідеали «комфорт, задоволення, задоволення за будь-яку ціну», цю частку ще називають „втрачене покоління”. Саме тому науковці твердять: «Перед усіма соціальними інститутами постає важке завдання: визначити базові цінності, ідеали, норми, які слід покласти в основу формування духовного світу молодої людини, й шляхи, якими можна було б здійснити ці перетворення. Бо саме в сучасний період, період трансформації соціальних систем, молодь менше уваги звертає на необхідність духовного, культурного розвитку, хоча водночас і не відхиляє його доцільності. Подібно до економічних і політичних, духовні орієнтації у свідомості й поведінці молодіжних груп перебувають у процесі складної еволюції» [80, с. 30].

Це підтверджує актуальність досліджень цінностей молоді, оскільки це безпосередньо впливає на формування та якісну реалізацію молодіжної політики України.

Попередній аналіз наукових джерел дозволив дійти висновку про те, що незалежно від історичного періоду, авторства, політичних уподобань, релігійної приналежності практично всі моделі молодіжної

політики в своїй основі мають загальнолюдські християнські цінності: право на свободу та життя, соціальний захист та відповідальність, рівність усіх прошарків населення тощо.

Незважаючи на повсякчасне та систематичне проголошення цих цінностей різними політичними силами на сьогодні Україна не має офіційного документа з чітко окресленими перспективами чи напрямками, концепціями молодіжної політики, а відтак, на думку і соціологів, і політологів в державі наявна так звана «соціальна анемія».

Заради справедливості варто згадати прийняту в 1997 році Національної комплексної програми «Молодь України», стрижнем якої було проголошено формування високих моральних цінностей молоді; з'явився і досить інноваційний пункт щодо розвитку молодіжного підприємництва, активізацію молодіжних рухів тощо.

І сучасна дидактика, і однозначно теорія виховання вважають аспект національного виховання одним із актуальних завдань усіх рівнів сучасної освіти, оскільки саме він акумулює і загальнолюдські, і особистісні цінності, котрі передбачено формувати, враховуючи моральні та етичні норми суспільного життя.

Одночасно науковці застерігають щодо надмірного захоплення гасловими цінностями, натомість центральною постаттю залишається Особистість, Людина, тобто Я-концепцію ніхто не відміняв.

Що стосується видів діяльності соціального педагога щодо формування ціннісних орієнтацій, то до них належать: репрезентація знань про суспільні норми та правила, причому воно має носити системний характер, а оскільки навчання цінностям прив'язано до ситуації, то ситуативний метод теж буде присутній в навчальному процесі.

Наступний метод зміни діяльності науковці та практики пов'язують із прагненням особистості скерувати свій життєвий потенціал на позитивну, суспільно-корисну діяльність.

Дієвим виявляється метод наочності, сутність якого полягає у багаторазовому повторенні певних дій за умови повноцінної віри вихованця в доцільність таких дій.

Що ж стосується методу схвалення й покарання, то тут науковці однакові в обережному їх застосуванні, та й в цілому вибір методу безперечно залежатиме від вікових особливостей вихованців, характером стосунків між вихователем та особистістю, важливою умовою є просто любов до вихованців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акбердина А. Р. Ценностные ориентации как главные факторы процесса профессиональной социализации молодёжи // Аспирант и соискатель. – 2006. – № 2. – С. 156-158.
2. Артюх О. Р. Структура ціннісних орієнтацій молодого покоління України // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К.: Столиця, 1997. – С. 107-110.
3. Артюхова И. Ценности - цели подрастающего поколения: На первом месте - здоровье, а творчество на последнем // Директор школы. - 2001. - №10. - С.84-87.
4. Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование М., 1984. - 198 с.
5. Артюшкіна Л. М., Полянничко А. О. Ціннісне ставлення до світу як основа формування культури життєвого самовизначення вихованців загальноосвітньої школи-інтернату // Соціально-педагогічні проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладах: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 25-26 лютого 2003 р., Ужгород / За заг. ред В. В. Сагарди, М. В. Опачко. – Ужгород: УжНУ, 2003. – С. 10-13.
6. Бадмаев С. А. Психологическая коррекция отклоняющегося поведения школьников - М.: Магистр, 1999.
7. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения - М.: Магістр, 1999, -
8. Багдасарьян Н. Г. Инновации в ценностных ориентациях студентов // Социс. – 1995. – № 4. – С. 125-129. 4. Бадмаев С. А. Психологическая коррекция отклоняющегося по 4. Бадмаев С. А. Психологическая коррекция отклоняющегося поведения школьников -

М.: Магістр, 1999. 5. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения - М.:

9. Бакаєв О., Біленчук П. Деякі концептуальні проблеми молодіжної політики в Україні // Розбудова Держави. – 1996. – №1. – С.13-20. 10. Баранівський В.Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства // Науковий вісник ХНПУ. Серія «Філософія». 2014. Вип.43. С. 39-51. 12. Овсяннікова В.В. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій особистості та її соціального статусу // Вісник

10. Балакірева О. М. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві // Український соціум. – 2002. – №1. – С. 65-69.

11. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади: Навч.–метод. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.

12. Бех І. Д. Психологічні джерела виховання майстерності: навч. посіб. / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2009. – 248 с.

13. Білоус А. Не заважати! Або Дещо про політичні уподобання молоді України // Дніпро. – 1996. – №6. – С.112-113.

14. 5. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения - М.: Магістр, 1999, - М. Наука, 1978, -85 с.

15. Бородін Є. І. Історія розробки загальнодержавної програми підтримки молоді в Україні (початок ХХІ сторіччя) // Грані. – 2005. – № 3. – С. 3-9.

16. Букраба Е. М. Динамика соціально–політичних орієнтацій молодіжної України в ході демократических преображень // Проблеми соціального захисту молоді в умовах зміни соціально–економічних відносин. – К., 1993. – С. 87-91.

17. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Навч. посіб. – 3-тє вид., доопрац. і доп. – К.: Знання, 2008. – 566 с.

18. Вашкевич В. Світоглядна складова історичної свідомості сучасної студентської молоді // Людина і політика. – 2004. – №5. – С.140-144.
19. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Академія, 2001. – 576 с.
20. Всеукраїнська науково-практична конференція "Молодь та суспільство: шляхи розв'язання проблем" // Пульсар. – 2001. – №8. – С.49.
21. Головатий М. Ф. Деякий досвід і проблеми розробки і здійснення молодіжної політики у другій половині 80-х першій половині 90-х років у колишньому СРСР та в Україні // Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. – К., 1993. – С. 84-114.
22. Головатий М. Особливості та суб'єкти формування і реалізації молодіжної політики в Україні у сучасних умовах // Ракурс УІМ. – 1994. – №1. – С. 5-9.
23. Гребенюк Л. І. Молодь і політика // Вісник Філософія. Політологія. – 2002. – №42-45. – С.189-201.
24. Дмитров М. Ф. Пріоритетні напрями молодіжної політики у діяльності державних місцевих структур та громадських організацій // Проблеми освіти. – 2006. – № 44. – 45.
25. Глинянюк Н. В. Психолого-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді [Електронний ресурс] / Н. В. Глинянюк. – Режим доступу : http://tme.uomo.edu.ua/docs/Dod/3_2010/Glinaniyk.pdf.
- 26.. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка / С. В. Драч // Зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету Україна. – 2010. – № 2. –

26. Дослідження інституту психології ім. Г. С. Костюка. Звіт “Психолого–педагогічні засади гуманізації впливу інформаційного простору на підлітків та молодь”, 1996, 1998.
27. Дубщанська Я. Нейтральна територія: проблеми української молоді // Дзеркало тижня. – 2002. – 2 листопада – С. 21.
28. Дудар Н., Балакірева О. Ціннісні орієнтації молодого покоління / Молодь України у дзеркалі соціології / Заг. ред. О. Балакірева і О. Яременко. – К.: УІСД, 2001. – С. 36-48.
29. Заславська Т. Соціальна трансформація російського суспільства: діяльнісно-структурна концепція, М., вид-во «Справа», 2002, - 94 с.
30. Іванова О. Передумови формування соціальної політики в Україні / Соціальна робота в Україні: перші кроки / під ред. В. Полтавця. – К.: Академія, 2000. – С. 87-112
31. Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти: Курс лекцій. – К.: Академія, 2003. – 107 с.
32. Загальнодержавна програма підтримки молоді на 2004-2008 роки: затверджено З.У. від 18 лист. 2003 р. №1281-IV // Голос України. – 2003. – 16 груд. – С. 14-15.
33. Закон України Про внесення змін до Закону України ”Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”: від 29 листопада 2005 року №3142-IV // Нормативні акти. – 2005 – №3. – С.80-81.
34. Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (з 1994 по 2003 роки із змінами) // Право соціального забезпечення України – К., 2003. – С.286-293.
35. Зазюн І. Молодь на шляхах свободи й демократії: молодь України і світу // Шлях освіти. – 1997. – №3. – С. 6-9.

36. Карнаух А. Проблеми молодіжної політики в сучасній Україні // Політичний менеджмент. Політологія. – 2005. – №4. – С. 63-69.
37. Карнаух А. Формування політичної культури молоді на сучасному етапі // Людина і політика. – 2004. – №5. – С. 134-139
38. Коваль Г. Проблеми молоді очима молодих // Україна і світ сьогодні. – 2006. – 20-26 січня. – С.10.
39. Кищенко Г. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді в сфері вільного часу // Проблеми соціології. Актуальні проблеми соціології культури й освіти. Науковий збірник. – Вип. 1. – К., 1992. – С. 76-82.
40. Концепція державної молодіжної політики в Україні в сучасних умовах і шляхи її реалізації // Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. – К., 1993. – С.127-142.
41. Кострюков С. В. Підстави типології демократичних цінностей сучасної молоді // Грані . – 2006. – № 2. – С. 64-66.
42. Кучер В., Головатий М., Мартинюк І., Рибачук М., Лагунова М. Національні цінності та орієнтації української молоді // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання: Зб. наук. публікацій УНДІ проблем молоді. Вип. 6. – К.: АТ “Видавництво “Столиця”, 1997. – С. 92-96.
43. Кушаков В. Ю. Загальна структура ціннісного світу сучасної української молоді // Підпр. господ. і право. – 2003. – № 12. – С. 65-69.
44. Кулик О. Роль молодіжних громадських організацій у становленні громадського суспільства (на матеріалах м. Києва) // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2005. – № 4. – С. 358-365.
45. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 85-94.

46. Макарова О. В. Особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді [Електронний ресурс] / О. В. Макарова // Вісник Національного технічного університету України КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2005. – № 3. – Част. 1. – С. 32-38. – Режим доступу : <http://novyn.kpi.ua/2005-3-1/index.html>.
47. Лисовский В. Т. Динамика социальных изменений // Социс. – 1998. – № 5. – С. 36-41.
48. Максимович О. М. Орієнтири сучасної молоді // Соціально-педагогічні проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладах: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 25-26 лютого 2003 р., Ужгород / За заг. ред. В. В. Сагарди, М. В. Опачко. – Ужгород: УжНУ, 2003. – С. 131-133.
49. Медуниця О. Державна молодіжна політика в Україні // Визвольний шлях. – 2003. – Кн. 3. – с.13-19.
50. Механізми взаємодії державних органів та молодіжних організацій у сфері надання молоді соціальних послуг // Вироблення державної політики. Аналітичні записки. – К., 2003.-С. 196 – 206.
51. Молодіжні громадські об'єднання і виконавчі структури влади: пошук шляхів взаємодовіри і взаємопідтримки // Молодіжний і дитячий рух в Україні: Історія та генезис. – К., 1993. – С. 3-8.
52. Молодіжні об'єднання в державотворчих процесах // Україна: друга половина ХХ ст. – К.: Либідь, 1997. – С.273-279.
53. Молодіжні організації в Україні // Молодь України: молодь і закон. – К., 1992. – с.57-59.
54. Молодіжний рух як об'єктивна передумова розробки і здійснення державної молодіжної політики в Україні // Молодіжний і дитячий рух в Україні: Історія та генезис. – К., 1993. – С. 8-24.
55. Молодіжний рух України: тенденції і перспективи розвитку // Молода нація. – К., 2000. – С. 115-122.

56. Молодь України у дзеркалі соціології / Заг. ред. О. Балакірева і О. Яременко. – К.: УІСД, 2001. – 210 с.
57. Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання: Зб. наук. публікацій УНДІ проблем молоді. Вип. 6. – К.: АТ “Видавництво “Столиця”, 1997. – 208 с.
58. Моругін С. Покоління як соціально-політична одиниця (проблеми структуризації укр. молоді) // Молода нація. – 1996. – №3. – С. 160-165.
59. Національна комплексна програма “Молодь України”. Проект. – К, 1997. – 39 с.
60. Немирівський Я. Регіональна молодіжна політика в Україні // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К.: А.Л.Д., 1996. – с.29-40.
61. Нечаєва Н. Проблеми молоді і засоби масової інформації // Молода нація: Альманах. – 1996. – № 3. – С.166-169.
62. Овсяннікова В.В. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій особистості та її соціального статусу// Вісник Запорізького нац.ун-ту. 2009. №1. С.107-115
63. Омельченко Л. П. Громадянське виховання. – Х.: Основа, 2007. – 224 с.
64. Оссовский В. А. Ценности профессиональной деятельности: опыт социологического исследования. – К: Наук, думка, 1986. ..Овсяннікова В.В. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій особистості та її соціального статусу // Вісник
65. Паніна Н. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття та морально-психологічний стан за умов тотальної аномалії // Соціологія. – 2001. – № 1. – С. 5-26.
66. Перегінець В. Християнсько-демократична молодь України: Молодіжні організації України // Вірую. – 1999. – № 4 (березень). – С. 6.

67. Перепелиця М. Державна молодіжна політика: молодь, про її формування та реалізацію // Віче. – 2000. – № 10 – С. 47-61.
68. Перепелиця М. Механізм реалізації регіональної, місцевої державної молодіжної політики // Нова політ. – 2000. – № 6. – С. 40-43.
69. Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект). – К.: УІСД, УЦПМ, 2001. – 220 с.
70. Проблеми формування політичної культури сучасної молоді // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К.: А.Л.Д., 1996. – С. 79-90.
71. Поліщук Ю. Й. Суспільні цінності і ціннісні орієнтації членів громадських молодіжних об'єднань // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія. Педагогіка. Соціальна робота. – 2002. – № 5. – С. 61-68.
72. Попович І. С. Концепт ціннісно-орієнтаційної єдності студентської групи як колективу // Соціально-правовий захист молоді. Збірник наукових статей. Ужгород-Херсон, 2002. – С. 227-235.
73. Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики: Указ Президента України. – 2001. – 4-11 квітня. – С. 6-7.
74. Розумний М. Рух молодіжної альтернативи та його перспективи в сучасній Україні // Молода нація: Альманах. – 1996. – № 3. – С.104-109.
75. 15. Ручка А.О. Ціннісні пріоритети населення України за умов суспільних трансформацій. Українське суспільство: 20 років незалежності. Соціологічний моніторинг. Т. 1. Київ: Інститут соціології НАНУ. 2011. 570 с. 75.Самойлик К. Підтримка молоді – інвестування майбутнього країни // Голос України. – 2002. – 26 листопада – С. 4.
76. Сіра Т. В. Становлення пріоритетів учнівської та студентської молоді// Соціально-педагогічні проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладах: Матеріали Міжнародної

науково-практичної конференції 25-26 лютого 2003 р., Ужгород /За заг. ред В. В. Сагарди, М. В. Опачко. – Ужгород: УжНУ, 2003. – С. 196-198.

77. Сокурянська Л.Г. Ціннісні засади громадянської ідентифікації сучасного українського студентства // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2010. №891: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. Вип. 26. С. 116-122.

78. Соціально–економічний портрет молоді Івано–Франківщини (1991-2005 рр.) / під ред. Корнута М., Івано–Франківськ, 2006. – 80 с.

78. Соціально-професіональні орієнтації студентства (соціологічне дослідження) // Вісник Київського ун-ту ім. Т.Шевченка. Серія: Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 1999. – Вип. 7. – С. 22-29.

79. Соціальна педагогіка. Підручник / За редакцією проф. Капської А. Й. – К.: Центр учбової літератури, 2006.– 468 с.

80. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві . – К.: Центр учбової літератури, 2008.– 336 с.

81. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. – К.: ДЦССМ, 2002. – 232 с.

82. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / за ред. проф. А. Й. Капської. – К.: Центр навчальної л-ри, 2004. – 352 с.

83. Стан наукової розробки проблем молоді та молодіжної політики і основні джерела їх дослідження // Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. – К., 1993. – с.15-31.

84. Стан реалізації державної молодіжної політики в Україні // Довідкові матеріали про становище молоді та хід реалізації державної молодіжної політики в Україні. – К., 1997. – С. 56-98.

85. Стельмахович Т. Теорія і практика українського національного виховання. – Івано-Франківськ., 1996. – 180 с.

86. Теоретичні аспекти юнології // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К., 1993. – С. 173-185.
87. Токарев Р. Життєві та професійні орієнтації студентської молоді // Філософська і соціологічна думка. – 1997. – №7-8. – С. 166-173.
88. Українська молодь: перехід від тоталітаризму до демократії / Матеріали молодіжного політологічного семінару. 13-14 лютого 1996 р., м. Чернівці // Молода нація: Альманах. – 1996. – №3. – С.131-252.
89. Фролова Н. Дослідження психологічного механізму трансформації в системі ціннісних орієнтацій молоді // Молода нація. – 1997. – № 7. – С. 28-35.
90. Хрущ О. В. Цінності студентської молоді і їх врахування у підготовці педагогічних кадрів у системі класичного університету // Соціально-педагогічні проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладах: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 25-26 лютого 2003 р., Ужгород /За заг. ред. В. В. Сагарди, М. В. Опачко. – Ужгород: УжНУ, 2003. – С. 251-255.
91. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації учнівської молоді у сфері спілкування // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К.: А.Л.Д., 1996. – С.201-213.
92. Шкляр Л. Е. Этнические ориентации молодежи Украины // Молодежь Украины: ожидания, ориентации, поведение. – К., 1993. – с.107-122.
93. Шульга В. В. Соціально-педагогічні аспекти державної молодіжної політики в Україні // Проблеми науки. – Науково-методичний збірник. Вип.. 40. – К., 2004. – С.32-40. 6. Яковенко А. Вплив суспільних чинників на студентську молодь // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 1 – С. 84

ДОДАТКИ

Додаток 1

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Гуцулєвська Анастасія Валеріївна,
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статеву чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символики університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

28.05.2020
(дата)

Анастасія Гуцулєвська
(підпис)

Гуцулєвська Анастасія Валеріївна
(ім'я, прізвище)

Додаток Б**Методика «Вибір»**

Мета – з'ясувати ставлення школярів до суспільно визнаних норм, цінностей пов'язаних з такими моральними якостями, як відповідальність, колективістська спрямованість, самокритичність, сумлінність, принциповість, чуйність.

Учням пропонують обрати відповідь, яка буде тотожною їхнім власним вчинкам у певних ситуаціях:

1. Під час канікул, коли ти збирався поїхати на відпочинок, учитель несподівано попросив тебе допомогти навести порядок у класній кімнаті. Як ти вчиниш?

- а) погодишся допомогти і відкладеш свій від'їзд;
- б) мобілізуєш ровесників, і ви за день виконаєте всю роботу;
- в) пообіцяєш зробити це після повернення;
- г) пообіцяєш залучити на допомогу того, хто лишається у місті.

2. Отримавши доручення, яке тобі не зовсім подобається, але його виконання необхідне для досягнення поставлених перед колективом завдань, як ти поведешся?

- а) сумлінно виконаєш доручення;
- б) залучиш товаришів;
- в) попросиш дати цікавіше доручення;
- г) знайдеш причини для відмови.

3. Ти випадково почув, як група твоїх однокласників висловила цілком слушне, але неприємне зауваження на твою адресу. Як ти вчиниш?

а) спробуєш пояснити однокласникам, чим були зумовлені прорахунки у твоїй діяльності або поведінці;

б) переведеш розмову на жарт, але намагатимешся якнайшвидше виправити недоліки, про які йшлося;

в) зробиш вигляд, що нічого не чув;

г) зауважиш товаришам, що вони нічим не кращі, бо говорять про тебе за твоєї відсутності.

4. Під час роботи на пришкільній ділянці у тебе з'явилися мозолі. Як ти поведешся?

а) долаючи біль, виконуватимеш норму, як і всі;

б) звернешся до друзів з проханням допомогти тобі виконати норму;

в) попросиш звільнити тебе від цієї роботи і дати іншу;

г) залишиш роботу незакінченою і підеш відпочивати.

5. Ти став свідком того, як твій одноліток несправедливо образив іншого. Як ти вчиниш?

а) вимагатимеш від кривдника вибачитися перед потерпілим;

б) з'ясуєш причини конфлікту і допоможеш його вирішити;

в) висловиш співчуття тому, кого образили;

г) зробиш вигляд, що тебе це не стосується.

6. Ти не навмисно завдав шкоди іншій людині. Як ти поведешся?

а) зробиш усе можливе, щоб усунути наслідки скоєного тобою зла;

б) вибачишся, пояснивши, що не хотів цього;

в) постарася, щоб ніхто не помітив заподіяної тобою шкоди, зробиш вигляд, що ти не винний;

г) звалиш провину на того, хто потерпів.

Оброблення отриманих даних. Вибір школярем відповіді а свідчить про активне, позитивно стійке ставлення до згаданих моральних норм. Відповідь б свідчить що це ставлення хоча й активне, але не достатньо стійке (можливі компроміси). Якщо учень вибрав відповідь в, то його ставлення – пасивне і недостатньо стійке. І, нарешті, вибір останньої відповіді г є свідченням негативного ставлення школяра до моральних норм.

Додаток В**Дискурс: Встановлення базового смисло–ціннісного консенсусу**

Реалізуючи інтимно–особистісний діалог, соціальному педагогові слід мати чітке уявлення про ті психологічні умови, за яких він може виникнути й розгортатися в потрібному напрямі. Тут далеко недостатньою є лише присутність двох комунікантів. Інтимно–особистісний виховний діалог можливий за умови позитивного емоційно–психологічного стану вихователя й вихованця, наявності між ними позитивної емоційної реакції. Ця емоційна взаємоналаштованість найбільш осмислена в психолого–педагогічній науці і є достатньо зрозумілою для соціального педагога. Тому він незаперечно користується нею у своїй виховній роботі.

Менш усвідомленою виявляється та обставина, що для виникнення інтимно-особистісного діалогу і його продуктивності в учасників обов'язково мусить бути момент спільності, так званий певний базовий смислоціннісний консенсус щодо загальних чи конкретних поглядів на призначення людини, її ціннісно–сміслових орієнтацій, стилю життя тощо. Міра такої спільності має бути такою, щоб вона переважувала можливість розколу, відчуженості. Звичайно, в інтимно–особистісному діалозі соціальний педагог не повинен очікувати, щоб згаданий базовий консенсус був рівноцінним з обох сторін: адже в молоді смисложиттєві погляди перебувають не лише на стадії розуміння, а й переконання; це ще потрібно у неї виховати. Однак цей рівень світоставлення молодій людині виявляється достатнім для розгортання виховного процесу. Причому тільки встановивши особистісну спільність (незважаючи на її якісну відмінність у вихованця і вихователя), учасники діалогу можуть перейти до вирішення певних виховних завдань.

Додаток Г**Виховні інваріанти розвитку особистості**

Сучасна психолого-педагогічна наука і виховна практика пов'язують свої прагнення щодо вдосконалення процесу формування і розвитку підростаючої особистості з особистісно орієнтованим підходом до дитини. Цей підхід має суттєво гуманізувати виховний процес, наповнити його високими морально-духовними переживаннями, утвердити взаємини справедливості й поваги, максимально розкрити потенційні можливості дитини, стимулювати її до особистісно розвивальної творчості.

Особистісно орієнтований підхід як нова модель виховання потребує розробки відповідної психологічно виваженої і соціально продуктивної концепції, здатної бути міцним науковим підґрунтям у створенні високоефективних виховних технологій і методів. З огляду на це пропонуємо ряд інваріантів як усталених і незмінних наукових вимог, на основі яких і має реалізуватися особистісно орієнтований підхід у вихованні.

**ІНВАРІАНТ Культивування у вихованця цінності іншої
людини**

Шкільний вік є сприятливим для виховання у дитини такого фундаментального для її морального розвитку новоутворення, яким виступає здатність цінувати особистість людини. Ця моральна здатність передбачає сформованість у дитини відповідних знань про дану людину і прагнення до їх реалізації у поведінці.

Якщо таке прагнення стає стійким, набуває ознаки поведінкової звички, то воно перетворюється в почуття любові до людини і проявляється в різноманітних добродійних вчинках. Це почуття має бути безумовним, таким, що не пов'язане з якоюсь вигодою для його носія.

Розвинене ставлення до іншої людини як цінності означає, по-перше, прагнення і здатність індивіда співпереживати її радості й горю, по-друге, бажання її зрозуміти, по-третє, всіляко сприяти досягненню нею морально значущих цілей у повсякденній діяльності.

Розглянемо спочатку процес виникнення в індивіда почуття цінності іншої людини на суб'єкт-суб'єктному Рівні за умови, що даний процес відбувається спонтанно, поза спрямованим педагогічним управлінням ним. При цьому виходитимемо з того, що кожна людина, перебуваючи в середовищі свого найближчого оточення, ставиться до одних позитивно, до других – нейтрально, до третіх – негативно. Особливості своїх позицій вона пояснює якостями тих людей, яких вона вибирає. Людина вирізняє в інших людях риси, які, на її думку, створюють тяжіння до значущого іншого чи викликають прагнення не контактувати з тими, кого вона визнає «негідним уваги», «небезпечним» чи «неприйнятним».

Важливим є передусім те, що кожний індивід співвідносить значущих для нього людей не стільки з загальновідомими еталонами і зразками, скільки з власними унікальними вимогами до людей. Він у такому разі чинить за правилом: «Для мене ця людина цінна (чи байдужа)». Тут суттєвим є те, що саме якості індивіда, який робить вибір, впливають на вирішення якостей іншого й наділення того відповідними характеристиками. Тобто власні якості індивіда диктують необхідний для нього вибір. Тут можливі два варіанти тактики подібності.

Індивід, у якого розвинені позитивні якості, шукає відповідні якості в іншої людини. Саме на цій основі постає її цінність для даного індивіда. Така цінність іншої людини є справжньою, бо вона ґрунтується на суспільно значущій моральній системі. За другого варіанта індивід із негативними асоціальними якостями шукає подібну собі людину. У такого індивіда може сформуватися почуття цінності іншої людини, але

таке почуття не буде соціально схвальним. Все це дає підстави констатувати, що поза процесом виховання у суб'єкта суспільно значущих морально-духовних якостей у нього неможливо сформувавши дійсне ставлення до іншої людини як цінності.

Стратегічним орієнтиром у виховній діяльності, безпосередньо пов'язаній з формуванням почуття цінності іншої людини, має виступити людяність (доброта) як критерій високоморальної особистості.

Реалізація людяності – як стихійна, так і свідомо відбувається всередині процесу саморозвитку особистості. Стихійна практика людяності (на етапі первісного становлення людського образу життя) в процесі саморозвитку може здійснюватися по-різному. В одному випадку людяність формується як реакція на жорстокість – чужу і власну. В іншому – чинником саморозвитку у людини людяності може і мусить бути взаємна людяність (спочатку стосовно самої особистості й відповідно стосовно оточуючих людей), а не взаємна жорстокість. Перший механізм можна назвати негативним, оскільки, по-перше, переживання жорстокості саме собою є психологічною катастрофою, а по-друге, наслідком цієї катастрофи зовсім не обов'язково мусить стати людяність; катастрофа може зламати незміцнілу психіку, а не загартувати її, і якщо зламає – жорстокість приймається як «норма» людських стосунків чи, у кращому разі, як невідворотне зло, якому залишається лише підкоритися. Другий механізм – виховання людяності людяністю – є єдино оптимальним. При цьому дійсне виховання полягає в тому, щоб сприяти саморозвитку особистості.

Розрізняють три рівні реалізації особистістю людяності: декларативний, проблемний і ціннісний.

Декларативний рівень пов'язаний із завданнями самовизначення індивіда у світі людей. На цьому вихідному рівні кожна нова людська істота вчиться поводитися за правилами способу життя оточуючих

людей, жити, «як усі живуть» (людяність тут представляється і реалізується відповідно до уявлень про чесність, справедливість). Тут криється найбільша небезпека перетворення своїх уявлень у самостійну цінність, жорсткий еталон, міру, якою вимірюється все і яка не перевіряється нічим.

Проблемний рівень людяності виступає засобом розпізнання, постановки і вирішення всіх людських, соціальних проблем. Людяність тут реалізується через совість, відповідальність, самопроекування в майбутнє.

Ціннісний рівень – це людяність як система цінностей, як джерело нових цінностей. Це – людяність на рівні системи переконань. На цьому рівні людяність і ревізується, набуває свого смислу тільки у порівнянні з жорстокістю і протиставленні їй.

Наголосимо, що справжня людяність як ставлення до людей, що виховується в особистості, не може бути результатом формальних вимог дорослих: спілкуючись із людьми, чини тільки так, як ми. Як засвідчує практика, таким чином напрацьовуються відносини, поведінкова форма реалізації яких є шаблонно-стереотипною. Щоб цього не сталося, необхідно розвивати у вихованця звичку визначати, у чому полягає своєрідність, неповторність ситуації, в яку він потрапив, і яку корекцію слід вносити у свою поведінку, щоб особливості індивідуальності і дій іншої людини були адекватно оцінені при досягненні мети спілкування. Така тактика, безсумнівно, має значну перевагу порівняно з жорстко нормовідповідним вихованням.

Виховний смисл названої вище тактики полягає в тому, що вона активізує роботу внутрішнього світу особистості, сприяє становленню глибоко усвідомленого і досить глибоко пережитого особистісного ставлення до тієї чи іншої життєвої цінності, роблячи його по-справжньому дійовим.

Людяність як цінність індивіда за доцільної виховної роботи за допомоги механізму індукції може спонукати виникнення у нього почуття цінності іншої людини.

Формування в дитини здібності цінувати особистість людини здійснюється двома шляхами. Перший з них – це докладне розкриття дитині позитивних сторін її оточення: дорослих, старших дітей чи ровесників.

Слід звертати увагу на те, чим саме вихованець відрізняється від людей, яких ставлять йому за приклад для наслідування, чого йому бракує, щоб зрівнятися з ними в особистісному зростанні. Треба постійно наголошувати, якою важкою морально-духовною працею дається людині та чи інша суспільно значуща якість або цінність. Якщо вихованець переконуватиметься в обсязі й вагомості тих внутрішніх зусиль, які мобілізує і затрачає людина у процесі свого морального вдосконалення, то у нього будуть створюватися реальні підстави для об'єктивної її оцінки, для виникнення почуття її значущості для себе.

Тільки у процесі формування у вихованця цінності людської особистості можна сформувати у нього й адекватне оцінювання власної значущості, без якої неможливе його моральне вдосконалення.

Другий шлях формування в дитини здатності цінувати особистість людини – це запобігання зневажливому ставленню до неї. Таке явище за недоцільних виховних дій може набрати загрозливого характеру. У цьому зв'язку Г. М. Салліван зауважував: «Самостверджуючись за рахунок приниження інших, ви, хоч як це парадоксально, багато в чому програєте. Оскільки ви змушені підтримувати почуття власної значущості, доводячи, наскільки є недостойними люди, котрі вас оточують, ви виявляєтеся позбавленими будь-якої інформації, що підтверджує вашу особисту гідність». Часто формуванню у дітей зневажливого ставлення до інших сприяють батьки, які демонструють перед ними таке ставлення до тих, хто причиняє комусь із них певне

занепокоєння. Деяких батьків лякає стрімке зростання кола спілкування дитини, і тому вони проявляють зневагу до вчителів та інших людей, порівняння з якими, як їм вважається, може бути не на їхню користь. Такими неадекватними діями батьки завдають непоправної шкоди своїм дітям; нав'язуючи зневажливе ставлення до людей (дорослих і дітей), вони втручаються в процес розвитку почуття величі людини як «міри всіх речей», блокують формування уявлень про людську гідність.

Почуття цінності іншої людини конкретно проявляється в повазі до її людської гідності, за якої несумісними є образи, зневажання, глузування і таке інше як форми міжособистісних відносин.

Звичайно, відчуваючи на собі такі негативні впливи педагога, дитина їх глибоко емоційно переживає, проте до певного часу не може дати йому відсіч, але, по-перше, може засвоїти звичку знущатися над іншими людьми за кожної можливості чи зневажливо відмахуватися від них, а по-друге, ми ризикуємо отримати неповагу зворотно, з нами згодом поводитимуться так само, як ми дозволяли діяти собі, доки людина була дитиною. Іншими словами культура спілкування з дітьми мусить бути навіть вищою аніж зазвичай між дорослими.

Доцільно також у спілкуванні педагога з вихованцями суттєво зменшити питому вагу соціального спілкування, опосередкованого соціальними відносинами і зовнішньою діяльністю. На його місце слід поставити особистісне спілкування. Таке спілкування – це діалог способів життя вихователя й вихованця, в результаті якого дитина має морально вдосконалюватися.

Формування в дитини почуття цінності іншої людини висуває проблему вдячної пам'яті. У вихованця мусить виникнути й закріпитися добросердне ціннісно-сміслове ставлення до людей, які своєю працею створювали і створюють соціокультурні можливості для його життя та розвитку. Йдеться насамперед про проблему зовнішніх і внутрішніх джерел його психічного (інтелектуального та особистісного)

становлення, проблему чесного самоствердження за повного врахування і визнання заслуг соціального оточення в навчальних і особистісних творчих успіхах дитини. Має бути повне врахування і визнання співучасті інших у своєму житті, а не самоствердження за рахунок відречення від цих інших, відмови їм у будь-якій ролі (мовляв, «усім у житті я зобов'язаний тільки собі»). Не кращою є й зворотна позиція, коли оточуючі підкреслюють свою роль, повністю нівелюючи значення твоїх особистих саморозвивальних зусиль.

Виховуючи у дитини здатність цінувати особистість людини, педагог мусить пам'ятати про деструктивну дію такого захисного механізму, як самоствердження за рахунок приниження інших. Він і сам не повинен його проявляти й має запобігати його прояву у своїх вихованців.

Цей механізм – свідчення особистісної недосконалості, а то й примітивності людини, коли вона замість професійно-морального самовдосконалення як основи для розвитку почуття власної значущості підтримує його, поводячи, наскільки непорядні люди, що оточують її.

Розпочинати роботу з цілеспрямованого виховання в дитини почуття цінності іншої людини слід у дошкільному віці, бо саме в у цьому віковому періоді у дітей найінтенсивніше проявляється психологічний механізм емпатії, за якого ті чи інші емоційні переживання однієї дитини викликають відповідні емоційні прояви в іншій. На основі співчуття іншій дитині може здійснюватися щодо неї морально значущий вчинок дитини, яка проявила цю емоційну реакцію. Прикметно, що вчинки, які спонукаються емпатійними переживаннями, з віком зазнають певних трансформацій. Вони пов'язані з тим, що безпосереднє емпатійне переживання тепер опосередковується процесом розуміння іншої людини, тобто усвідомлення її актуального внутрішнього стану, її потреб, цілей і цінностей.

Подібне розуміння однієї особи іншою запобігає стану відчуженості, який характеризує сутність міжлюдських відносин. Натомість набуває внутрішньої сили й стійкості небайдужість людини до людини, за якої створюються сприятливі умови для безкорисливої допомоги, милосердя, доброчинності.

Формування в людини почуття цінності іншої людини погребує тривалих комплексних виховних зусиль, нешаблонних підходів, максимальної активізації «праці душі». Тому тільки те виховання гідне захоплення, яке своїм потенціалом спроможне створити братство за родом, за людством, де відбувається прийняття людиною людини як вищої цінності.

ІНВАРІАНТ Ціннісно-сміслова спрямованість предметної діяльності особистості

Предметна діяльність у всіх її різновидах посідає провідне місце в житті підростаючої особистості. Започатковуючись з простих маніпулятивних дій, діяльність з віком дитини суттєво ускладнюється, стає усвідомленою. Підростаюча особистість, саме стаючи активним суб'єктом тієї чи іншої діяльності, набуває певних знань про навколишню дійсність, оволодіває різноманітними вміннями, навичками та здібностями. Все ж загальні розвивальні результати діяльнісного освоєння дитиною предметного довкілля певною мірою залежать від дорослого, який надає їй необхідні для цього засоби, навчає відповідним способам дій тощо. Такий педагогічний підхід дорослого пояснюється його прагненням сформувати у дитини самостійність у широкому розумінні цього слова, озброїти її необхідними знаннями, вміннями та навичками для успішної реалізації власних життєвих потреб, цілей, намірів.

Однак за надмірного використання цього підходу ми націлюємо дитину на діяльність, виходячи тільки з питань: навіщо, для чого, як, правильно чи ні, потрібно чи не потрібно та ін., але ніколи не готуємо дитину до постановки питань: заради чого, в ім'я чого я це роблю, тобто не культивуємо у неї питання про особистісний смисл цього діяння.

У результаті цього дії виховання залишаються лише предметно спрямованими і будуть легко перестрибувати з одного предмета на інший, захоплюючись їх багатоманітністю. Діючи так, дитина не виражає й не визначає себе своєю діяльністю, а лише рухається у сфері вузько-прагматичних цілей і соціальних цінностей.

У такій діяльності відсутня особистість того, хто є її виконавцем, а отже, виховна функція тут реалізується вкрай обмежено. Певні моральні норми психологічно не пов'язуються дитиною з таким чином заданою діяльністю.

Тільки коли суб'єкт праці усвідомить те, заради чого він діє, співвіднесе з цим самоусвідомленням свої цілі й засади, тоді така праця набуде особистісного відтінку: адже тепер у кожному акті внутрішньої предметної спрямованості людина виходить зі свого «Я». Щоб дії вихованця не були лише предметно спрямованими, треба формувати їх смисли, за якими стоять певні люди. Тож для особистісного розвитку важливо, щоб внутрішній світ дитини був переважно сповнений не образами предметів (як це є насправді завдяки дитячим іграшкам, предметам як власності дитини), а образами людей. Такими образами дитина мусить вправно оперувати, так само як і образами предметів. Це можливо за правильного спілкування дитини з дорослими, оскільки механізми дії у внутрішньому плані з'являються раніше у спілкуванні з образами людей і лише згодом поширюються на взаємодію дитини з предметним світом.